

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ФІЛОСОФІЯ»
ДЛЯ АСПІРАНТІВ**

(ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ)

Харків
«Право»
2018

УДК 1:37.091.64
ББК 87я73
Н15

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 12 від 16 грудня 2017 р.)*

Ук л а д а ч і:

О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов

Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни
Н15 «Філософія» для аспірантів (здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії) / уклад.: О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов. – Харків : Право, 2018. – 70 с.

ISBN 978-966-937-315-1

ISBN 978-966-937-315-1

© Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Максимов С. І., укладання, 2018
© Оформлення. Видавництво «Право», 2018

ВСТУП

Філософія є однією з фундаментальних навчальних дисциплін, яка передбачає формування й розвиток у здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії (аспірантів) сучасного наукового мислення, закладення основ для усвідомлення філософських знань як системи та виступає методологічним засобом для досліджень в інших галузях знань.

Метою дисципліни є оволодіння загальнонауковими (філософськими) компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, надання фундаментальних філософських знань для реалізації світоглядної, методологічної, гносеологічної, аксіологічної функцій філософії, усвідомлення цінності духовної культури, її єдності й цілісності на підставі вивчення багатства світової філософії, творчого аналізу сучасної філософської літератури, забезпечення глибокого розуміння специфіки філософського осмислення соціокультурних феноменів, формування високої світоглядно-методологічної культури дослідника.

У результаті вивчення дисципліни «Філософія» аспіранти повинні:

– **мати системні знання** щодо головних проблем та ідей сучасної світової й вітчизняної філософії, історії їх становлення, основних парадигм філософствування; знати основні закони, категорії, поняття, принципи й концепції як філософії в цілому, так і зокрема онтології, антропології, аксіології та гносеології, особливості їх прояву в житті суспільства і юридичній практиці, шляхи пізнання світу, функції філософії у соціальному, науковому та практичному пізнанні, умови формування особистості, її свободи, відповідальності за збереження життя, природи, культури, філософські проблеми права в сучасному суспільстві, умови формування автономної особистості як в інформаційному суспільстві, її свідомості;

– **уміти самостійно аналізувати** факти, явища та процеси в системі «людина – світ» у їх діалектичному взаємозв'язку та з урахуванням змін, що відбуваються у світі й країні; критично оцінювати соціальні процеси, правові, політичні, економічні, історичні, екологічні явища й події; формулювати світоглядні й методологічні висновки на

основі отриманих знань, обґрунтувати свою світоглядну та громадську позицію;

– **володіти** методологією наукового пізнання на світоглядно-філософському рівні, методологією творчої діяльності, уміти застосувати отримані знання при вирішенні професійних завдань.

Для аспірантів передбачено 100 годин лекцій, 20 годин практичних занять, а також 120 годин самостійної роботи.

Форма контролю – залік, іспит.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ»

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою радою Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 3 від 23 листопада 2017 р.)

Розділ I ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ОСНОВА ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві

Світогляд і філософія. Поняття світогляду. Структура, риси, суспільно-історичний характер світогляду та його роль у житті суспільства. Класифікація світогляду. Історичні типи світогляду: міфологія, релігія і філософія. Філософія як теоретична основа світогляду та загальна методологія наукового пізнання.

Філософія, її предмет і структура. Специфіка філософського освоєння дійсності. Типи філософствування. Основні розділи філософії: історія філософської думки, онтологія, феноменологія, філософія розвитку, гносеологія, епістемологія, соціальна філософія, філософська антропологія, філософська аксіологія, філософія історії. Головні теми філософських думок: людина і світ, мислення й буття, духовне й тілесне. Проблема основного питання філософії.

Функції філософії: світоглядна, фундаментальна, методологічна, гносеологічна, логічна, виховна, аксіологічна, інтегративна, критична, регулятивна, прогностична.

Роль філософії у суспільному житті та самопізнанні людини. Мета вивчення філософії як навчальної дисципліни. Місце й роль філософії у підготовці юристів.

2. Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування

Історичні передумови, час і місце виникнення філософії. Універсализм філософії Стародавності. Передумови філософії у Стародавній Індії. Ведична література про людину, її походження та існування. Упанішади. Людина та світ в ортодоксальній (санкья, ньяя, міманса, веданта, йога, вайшешика, міманса) і неортодоксальній (локаята, джайнізм, буддизм) течіях.

Зародження філософії у Стародавньому Китаї. Конфуцій про людину та її виховання. Даосизм про основи буття й ідеал мудреця. Особливості філософствування у Стародавньому Китаї.

Антична філософія, її особливості, періодизація та значення для формування європейської культури. Основні проблеми й ідеї філософії «досократиків» (мілетська школа, Геракліт, Парменід, піфагорійці, елеати, атомісти). Класична давньогрецька філософія: шлях до людини – філософські вчення софістів і Сократа. Антропологічні мотиви метафізики Платона. Вчення Платона про ідеї. Філософія Аристотеля: основні ідеї та їх вплив на світову філософію. Криза класичної античної філософії. Філософія еллінізму: кініки, скептики, епікуреїзм, стоїцизм і неоплатонізм.

3. Філософія середньовіччя, її особливості

Виникнення середньовічної парадигми західноєвропейської філософії. Джерела та основні проблеми середньовічної філософії, етапи її розвитку. Християнство як світоглядне підґрунтя середньовічної філософії.

Позитивний та негативний напрями в апологетиці. Проблема християнської віри (Юстин, Афінагор, Тертулліан). Релігійний характер філософської думки: ідея Бога. Александрійська школа. Християнський неоплатонізм. Патристика. Іоанн Скотт Еріугена про «розділення природи». Ансельм Кентерберійський про онтологічне доведення буття Бога. П'єр Абеляр про діалектику. Суперечки щодо природи універсалій: реалізм і номіналізм. Філософське вчення Ав-

густина Блаженного про природу та людину. Вчення Фоми Аквінського про співвідношення віри й розуму, про єдність душі й тіла, про двоїстість істини, про співвідношення релігії й науки. Дунс Скотт про свободу волі. Схоластика й екзистийно-містична лінія середньовічної філософії: рання німецька філософія (Й. Екхарт, Й. Таулер, Й. Рейсбрук), ідея кордоцентризму.

4. Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації

Характерні риси епохи Відродження. Гуманізм і проблема людської індивідуальності (Данте, Ф. Петрарка, Л. Валла, М. Монтень та ін.).

Ренесансний антропоцентризм як апологія свободи. Взаємозв'язок Ренесансу та Реформації.

Натурфілософські ідеї у філософії Відродження. М. Кузанський про людину як центр космічної ієрархії буття. Гуманістичні ідеї Е. Роттердамського. Природознавчі досягнення М. Коперника, Й. Кеплера, Парацельса. Творчість Леонардо да Вінчі. Злам середньовічного уявлення про Землю як центр універсуму і про людину як царя природи (Г. Галілей). Пантеїзм Дж. Бруно. Скептицизм М. Монтеня. Соціально-політичні теорії Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Т. Мора, Т. Кампанелли та ін.

Філософія періоду Реформації. Філософські ідеї лідерів реформації М. Лютера, У. Цвінглі, Ж. Кальвіна та ін.

5. Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва

Особливості епохи Нового часу. Формування нової парадигми філософствування та її характерні риси. Наукова революція XVII ст. та проблема методу пізнання. Раціоналізм та емпіризм. Емпіризм Ф. Бекона: розробка нової моделі науки, емпіричного методу і розкриття причин помилок у пізнанні. Механістичний матеріалізм

Т. Гоббса, його вчення про державу. Сенсуалізм Дж. Локка, його теорія про первинні й вторинні якості, вчення про природні права людини, суспільний договір. Р. Декарт про самосвідомість як сутнісну властивість людини, про метод пізнання. Б. Спіноза: досвід побудови моністичної філософії та його поняття субстанції. Філософія Г. В. Лейбніца: плюралістична монадологія та наперед установлена гармонія. Суб'єктивно-ідеалістичні теорії XVIII ст. (Дж. Берклі, Д. Юм). Деїстична лінія французького Просвітництва (Ш. Монтеск'є, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо). Французькі матеріалісти XVIII ст., їх вчення про матерію, пізнання, людину і суспільство (К. А. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, Д. Дідро).

6. Німецька класична філософія, її вплив на світову та вітчизняну філософську думку

Особливості та характерні риси німецької класичної філософії, її місце в історії філософської думки. Теоретична філософія І. Канта, «коперниканський переворот» у теорії пізнання. Практична філософія І. Канта: дуалізм світу людського буття – природний і моральний. Сутність категоричного імперативу. Філософія людського «Я» Й. Г. Фіхте. Філософія тотожності Ф. В. Й. Шеллінга. Г. В. Ф. Гегель, його філософська система і метод. Гегель про закономірності та становлення сутності людини. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха. Людина як природна, чуттєво-тілесна істота. Вплив ідей німецької класичної філософії на європейську культуру.

7. Класичні та некласичні філософські вчення у XIX – поч. XX ст.

Виникнення некласичних філософських учень: перегляд класичної моделі світорозуміння.

Ірраціоналістична настанова філософії життя. Проблема нераціонального (воля, почуття, інтуїція, несвідоме). Людина як суб'єкт воління. Світ як воля й уявлення (А. Шопенгауер). Філософія волі до влади Ф. Ніцше. Концепція творчої еволюції А. Бергсона.

Зародження екзистенціалізму. Екзистенціалізм С. К'єркегора. Людина як духовна істота, здатна до вибору й самовизначення. Проблема екзистенціальної істини.

Ідея несвідомого і психоаналіз З. Фрейда. Структура психіки за Фрейдом.

Позитивізм. Вчення про науку в філософії О. Конта. Еволюціонізм Г. Спенсера. Концепція філософії науки Е. Маха.

Передумови становлення філософії марксизму, її основні ідеї. Концепція матеріалістичної діалектики, її зміст. Матеріалістичне розуміння історії. Вплив марксистської філософії на інші філософські доктрини.

Російська релігійна філософія ХІХ – поч. ХХ ст. Характерні риси. Історіософія П. Чаадаєва. Слов'янофіли та західники. Філософія вседності (В. Соловйов). Проблема віри і розуму (П. Флоренський, С. Булгаков, С. Франк).

8. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії. Діалог філософських доктрин

Плюралізм течій сучасної філософії. Проблема людини як один з головних напрямків їх взаємодії.

Антропологічна філософія. М. Шелер про природу людини та її місце у Всесвіті. Послідовники Шелера в пошуках сутнісних рис людини (Г. Плеснер, А. Гелен). Феномен людини в християнському еволюціонізмі П. Тейяра де Шардена.

Сучасна марксистська філософія про людину, її сутність та буття. Марксизм і франкфуртська школа. Розвиток діалектико-матеріалістичної філософії у сучасних умовах.

Феноменологічна філософія про світ людського життя. Основи феноменології Е. Гусерля. Життєвий світ як основа суб'єктивності. Вплив феноменології на сучасну філософію.

Екзистенціалізм М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра, А. Камю, К. Ясперса. Головна онтологічна проблема екзистенціалізму. Людина в загальній структурі буття. Сенс людського існування. Проблема свободи.

Еволюція релігійної філософії у ХХ ст. Неотомізм, його антропоцентрична переорієнтація. Проблема співвідношення віри, знань і цінностей у житті людини. Персоналізм. Особистість як унікальна суб'єктивність, шляхи її самореалізації.

Неофрейдизм. Проблема душі сучасної людини, структура й архетипи колективного несвідомого у філософії К. Юнга. Поняття «соціальний характер» у філософії Е. Фромма. Любов як найвища цінність.

Філософська герменевтика (Г.-Г. Гадамер, П. Рікьор). Комунікативна філософія (К.-О. Апель, Ю. Габермас). Філософія постмодерну (М.-П. Фуко, Ж. Дерріда).

9. Філософські ідеї у культурі Київської Русі

Особливості формування світогляду східних слов'ян часів Київської Русі та джерела філософської культури. Міфологічні уявлення східних слов'ян у дохристиянський, язичницький період.

Розвиток письменності й літератури, їх роль у формуванні світогляду.

Філософія в культурі Київської Русі (Х–ХІІ ст.). Вплив антично-візантійської й західноєвропейської культур на становлення культури Київської Русі. Специфіка світогляду давніх русичів, його морально-філософсько-теологічний синкретизм. Розуміння філософії як «любви до мудрості». Проблема ставлення людини до Бога. Християнський антропоцентризм. Творчість Іларіона, Володимира Мономаха, Кирила Туровського, Даниїла Заточника.

Відображення ідей рівноправності, політичної самостійності, незалежності в народній творчості, творчості мислителів – «книжників» у період формування української нації (ХІV–ХV ст.).

10. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (ХV – ХVІІ ст.)

Загальна характеристика епохи. Основні риси Відродження в Україні. Розвиток науки, культури та світської освіти. Поширення

ідей гуманізму в Україні. Виникнення книгодруку старослов'янською мовою. Виникнення Острозької колегії. Становлення українського неоплатонізму XIV–XVI ст. Зародження професійної філософії.

Специфіка реформації в Україні. Боротьба проти догм католицизму, обґрунтування православної догматики: Ю. Дрогобич, С. Оріховський, П. Русин та ін. Творчість релігійних полемістів І. Вишенського, С. Зизанія, З. Копистенського, Й. Борецького, Г. Смотрицького.

11. Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва

Києво-Могилянська академія, її вплив на філософську думку українського та інших народів (Ф. Прокопович, С. Яворський, Г. Кониський та ін.). Проблеми ставлення людини до Бога, природи й духу, простору й часу, місця людини у Всесвіті. Раціоналістичний напрям філософських пошуків у Києво-Могилянській академії, їх морально-гуманістична проблематика. Поширення філософських здобутків Академії за межами України. Характер національної самосвідомості.

Становлення Просвітництва на Україні, його характерні риси та етапи розвитку.

Г. С. Сковорода, його життя та філософія. Співвідношення теорії і практики. Теорія пізнання. Самопізнання. Світ, матерія, Бог. «Філософія серця», її вплив на світову філософську думку. Філософська концепція про три світи та дві натури. «Внутрішня людина». Концепція «сродної» праці.

12. Українська філософія XIX – XX ст. у контексті світової філософської думки

Особливості української духовності на межі XIX–XX ст. Проблеми людини й нації у творчості Кирило-Мефодіївського товариства.

«Філософія серця» П. Юркевича. Екзистенціальні мотиви у творчості П. Юркевича. Вплив «філософії серця» на формування російської та української філософії.

В. Вернадський про феномен життя, Всесвіт, людство і ноосферу. Вплив поглядів В. Вернадського на світову філософську думку.

«Філософія серця» й російськомовна школа «київського гуманізму» (Л. Шестов, М. Бердяєв, С. Франк, М. Лоський, П. Флоренський, С. Булгаков, Л. Карсавін, В. Розанов).

Філософія І. Франка, вплив марксизму й позитивізму на її формування. Філософські погляди Л. Українки, П. Грабовського і М. Коцюбинського. Соціально-філософські ідеї М. Драгоманова, їх вплив на розвиток слов'янського менталітету. Д. Чижевський про чинники формування української духовності. Вплив творчості Д. Чижевського на європейську духовну культуру.

Філософські погляди української діаспори щодо особливості української ментальності.

Розділ II

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

13. Філософський зміст проблеми буття

Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Головні онтологічні категорії (буття і ніщо, сутність і існування тощо). Типи онтології: монізм, дуалізм, плюралізм.

Виникнення і філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Сучасна філософська думка щодо сутності буття.

Категорія «буття», її суть і специфіка. Основні форми буття. Діалектика буття.

Роль категорії «субстанція» для визначення онтологічних основ і способів буття світу. Матерія як об'єктивна реальність. Головні філософські й природничо-наукові уявлення про матерію. Сучасна наука про складну систему організації матерії та її властивості. Віртуальна реальність – нова форма буття.

Матерія і рух. Становлення, зміна, розвиток. Саморозвиток і рух як результат зовнішнього впливу. Головні форми розвитку матерії. Еволюція і революція.

Простір і час як форми існування матерії. Еволюція уявлень про простір і час. Час статичний і динамічний, циклічний і лінійний. Напрямок часу. Нескінченність часу і простору. Просторово-часовий континуум для різних форм руху матерії. Феномен соціального простору.

Поняття «світ» і «картина світу». Буденна, світоглядна та наукова картина світу, їх відмінність та історично-мінливий характер. Сучасні наукові моделі розвитку світу.

14. Свідомість: онтологічний статус

Походження та сутність свідомості як філософська проблема. Головні концепції походження свідомості. Античне, середньовічне і новоевропейське розуміння свідомості.

Генезис свідомості. Відображення як найбільш загальна властивість матерії, його природа і форма. Розвиток форм відображення. Свідомість як вища форма відображення. Свідомість як форма регулювання і необхідна умова життєдіяльності людини, її суспільна природа, сутність і функції.

Свідомість як функція мозку, як відбиття дійсності. Самосвідомість, її форми і структура, предметність і рефлексивність.

Феномен несвідомого, його природа і функції. Несвідоме як психічний феномен. Структура несвідомого.

Структура свідомості. Свідомість як діяльність і сукупність знань.

Свідомість і мова. Природна і штучна мова, їх співвідношення. Проблема штучного інтелекту. Специфіка юридичної мови.

Воля як універсальний регулятор свідомої діяльності. Прийняття рішень.

Пам'ять – здібність зберегти, відтворити досвід.

Функції свідомості. Фундаментальна роль категорії «свідомість» у філософії, її методологічне значення для пізнання природи, суспільства і людської діяльності.

15. Концепції розвитку світу, людини, пізнання. Типи діалектики, її зміст і функції

Діалектика як вчення про розвиток і метод пізнання. Історичні форми діалектики.

Поняття «категорія», «закон», «принцип». Діалектика як система принципів, законів, категорій. Об'єктивна і суб'єктивна діалектика.

Принципи діалектики. Принцип загального зв'язку. Поняття «відношення», «зв'язок», «взаємодія». Принцип розвитку. Поняття «зміна», «рух», «розвиток». Саморух і саморозвиток.

Закони діалектики: закон діалектичної суперечливості, закон взаємного переходу кількісних і якісних змін, закон заперечення заперечення. Філософські дискусії навколо законів діалектики та їх принципів.

Категорії діалектики. Одиначне, особливе і загальне. Явище і сутність. Форма і зміст. Частина і ціле. Елемент, структура, система. Причина й наслідок. Необхідність і випадковість. Можливість і дійсність. Свобода й необхідність. Методологічне значення принципів, законів і категорій діалектики для юридичної теорії і практики.

Альтернативи діалектики. Традиційні (класичні) альтернативи діалектики: метафізика, догматизм, релятивізм, софістика і еkleктика.

Модифікація діалектики в сучасних філософських доктринах (некласичні концепції діалектики: «трагічна діалектика», «діалектична теологія», або «теологія кризи», «негативна діалектика»). Синергетика.

16. Пізнання, проблема істини

Пізнання в контексті людського існування. Зародження гносеологічної проблематики в історії філософської думки. Головне питання гносеології. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Людина як суб'єкт пізнання: проблема інтерсуб'єктивності.

Форми пізнавальної діяльності. Буденне, релігійне, художнє пізнання.

Види пізнавальної діяльності: чуттєве й раціональне, емпіричне й теоретичне, їх основні форми і способи взаємодії.

Проблема істини у філософії і науці. Діалектика абсолютної і відносної істини. Конкретність істини. Критерії істини в ціннісно-орієнтованому пізнанні. Істина і метод пізнання. Істина в судових рішеннях.

Буття як діяльність. Проблема практики в філософії. Багатофункціональність практики. Структура практики. Принцип визначальної ролі практики в пізнанні. Практика як головний критерій істини. Необхідність і свобода в практичній діяльності. Проблема вибору. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина і суспільство як об'єкти соціального пізнання. Роль суспільних інтересів і потреб у пізнанні соціального буття. Сутність агностицизму та його історичні форми.

17. Філософське розуміння суспільства

Предмет соціальної філософії. Взаємодія соціальної філософії із суспільними і гуманітарними науками.

Філософія суспільства. Поняття «суспільство». Основні підходи до розуміння суспільства: натуралістичні, соціопсихологічні.

Натуралізм і біхевіоризм. Соціал-дарвінізм. Натуралістичні уявлення в соціальній філософії і геополітичні доктрини. Натуралістична модель соціальної реальності й соціобіологія. Теорія соціальної дії (М. Вебер, Т. Парсонс). Теорія предметної дії (К. Маркс). Принципи наукової концепції суспільства.

Суспільство як саморозвинена система. Суб'єкти суспільства. Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес.

Діяльність як специфічний засіб існування соціального. Діяльність і комунікація.

Матеріальне й ідеальне в суспільстві. Суспільно-історична практика, суспільні потреби, інтереси й цілі.

Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес. Суспільні закони, їх особливості, класифікація і механізм дії.

Суспільство як система органічно пов'язаних сфер життєдіяльності людей. Сфери суспільного життя (економічна, духовна, соціальна, політична): сутність, зміст і взаємодія.

Сучасні концепції суспільного розвитку: інформаційного суспільства, індивідуалізованого суспільства, неопатримоніального суспільства.

Еволюціонізм у XX–XXI ст. Глобальні проблеми людства і перспективи техногенної цивілізації.

18. Людина як предмет філософського аналізу

Людина як предмет антропології. Проблема людини в історії філософії. Людина і Космос в античній філософії. Людина і Бог: релігійна антропологія. Антропоцентризм і гуманізм епохи Відродження. Філософія розуму Нового часу. Людина-машина (Ламетрі). «Феноменологія духу» Гегеля. Метафізика волі (А. Шопенгауер). Воля до влади (Ф. Ніцше). Теорія еволюції Ч. Дарвіна і проблема походження людини. Філософська антропологія (М. Шелер, А. Гелен, Х. Плеснер). Антропологічна константа XX ст. (П. Тейяр де Шарден, М. Хайдеггер, К. Ясперс, Й. Хейзинга, Е. Кассіер, Ж. Лакан, А. Камю, Ж.-П. Сартр).

Основні концепції походження людини (антропосоціогенез, дарвінізм, космізм, теологія).

Антропосоціогенез, його комплексний характер та основні фактори: праця, спілкування, мова. Генезис праці, знаряддева діяльність, виробництво. Роль мови в процесі антропосоціогенезу, у формуванні свідомості та предметно-практичній діяльності.

Філософська проблема природи й сутності людини. Людина як єдність вітального, соціального і духовного. Неспроможність біологізаторської та соціологізаторської редукції у трактуванні людини.

Діалектика соціального процесу й еволюції людини. Вплив науково-технічного прогресу на умови життя людини як біологічного виду.

Проблема життя і смерті у філософії й культурі. Самоцінність людського життя і право людини на гідне життя. Біологічні й соціальні межі життя. Смерть і безсмертя. Проблема евтаназії.

19. Особистість і суспільство

Зміст значення людського виміру в соціальних процесах сучасної епохи. Зміст понять: людина, індивід, особистість. Особистість як

предмет соціального середовища та індивідуального вибору, її соціальні ролі у суспільстві. Типи особистості.

Історичні типи взаємовідносин людини й суспільства. Соціальне буття людини як єдність індивідуального і суспільного буття. Діалектика історичної необхідності свободи і відповідальності особи в суспільному розвитку, їх взаємна обумовленість. Неспроможність протиставлення свободи й необхідності. Історичний детермінізм і свобода вибору в діяльності людини. Зростання свободи особи як критерій суспільного прогресу.

20. Духовне життя суспільства і культура

Духовна діяльність, її особливості. Поняття «духовне життя суспільства». Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв'язок. Духовне виробництво, духовні потреби, суспільна свідомість.

Суспільна свідомість та суспільне буття. Зміст і структура суспільної свідомості, її закономірності. Діалектика науково-теоретичного і буденно-психологічного рівнів свідомості. Форми суспільної свідомості. Політична свідомість і діяльність. Правосвідомість. Мораль як регулятор життєдіяльності. Специфіка релігійної свідомості. Взаємодія форм суспільної свідомості.

Культура як специфічна соціальна реальність і підґрунтя людського існування. Матеріальна й духовна культура. Правова культура. Маргінальна культура. Суспільні детермінанти й можливість входження людини в культуру. Субкультура та її різновиди.

Східна і західна моделі культури, їх взаємовпливи та відмінності. Національна культура і сучасна цивілізація. Зміст і головні риси інформаційної цивілізації. Різноманітність форм цивілізації.

21. Сенс і спрямованість історії

Предмет філософії історії. Філософія історії і соціальна філософія. Історія і філософія історії.

Суб'єкт історії. Закони і рушійні сили історії, проблеми її сенсу. Сучасні підходи, концепції та напрями філософії історії: концепція

локальних цивілізацій (М. Данилевський, О. Шпенглер, П. Сорокін), формаційній підхід (К. Маркс, Ф. Енгельс), гносеологічний напрям (В. Дільтей, Г. Зіммель, Р. Коллінгвуд, Р. Арон), комунікативна концепція К. Ясперса, технократичні концепції історії.

Проблема єдності та багатоманітності всесвітньої історії. Культурно-цивілізаційні типології суспільств (натуралістичні, географічні, формаційні та ін.).

Проблема сенсу і спрямованості історичного процесу. Постановка питання про «кінець історії» у новітній філософії (Ф. Фукуяма). Теорії цивілізаційного фіналізму, циклізму і катастрофізму.

Людина як суб'єкт історичного процесу. Об'єктивне і суб'єктивне в соціально-історичному процесі. Стихійне і свідоме в історії.

Смисл історії і ідея історичного прогресу (І. Валлерстайн). Суспільні ідеали і прогрес. Майбутнє людства як предмет дослідження і прогнозування. Історичні типи суспільного прогресу. Критерії прогресу.

Глобалістичні та антиглобалістичні тенденції сучасної цивілізації.

Розділ III

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА: ІСТОРІЯ ЇЇ РОЗВИТКУ ТА ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ

22. Предмет і завдання філософії права

Дискусія про предмет філософії права. Необхідність філософського осмислення права. Сутність та особливості філософського підходу до права. Філософське осмислення й наукове пізнання права: відмінності предмета й методу. Філософсько-правова рефлексія.

Філософія права в системі соціально-гуманітарного знання. Проблема дисциплінарного статусу філософії права. Філософія і філософія права. Філософія права, загальна теорія права, соціологія права. Історія філософії права й історія вчень про державу і право. Філософія права й галузеві юридичні дисципліни.

Головні питання і завдання філософії права. Основні розділи. Світоглядна й методологічна функції філософії права. Значення філософії права для формування світогляду юристів.

23. Методологія права

Методологія права та її рівні: філософський, загальнонауковий, юридичний. Типи праворозуміння як способи здійснення філософсько-правової рефлексії. Правовий позитивізм як спосіб філософського осмислення права: філософські витoki, форми, переваги й недоліки. Природно-правове мислення: гуманістичний смисл, особливості, типи, переваги, недоліки, сучасний стан.

Основні парадигми праворозуміння й обґрунтування права: об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивність. Витoki, сенс, форми, позитивні й негативні риси парадигм.

24. Історичні типи філософії права

Об'єктивність як парадигма античної й середньовічної філософії права. Виникнення античної філософії права. У пошуках начал справедливості: діке і номос. Космоцентричне обґрунтування права. Визначення природних основ права й закону софістами і Сократом. Погляди Платона на справедливість і право. Учення Аристотеля про право й закон. Тема найкращого державного устрою у філософії Платона й Аристотеля. Філософсько-правові погляди Епікура, стоїків, Цицерона. Криза грецької морально-правової свідомості. Особливості філософії права Стародавнього Риму.

Філософія права Середньовіччя. Метафізичні передумови християнської правосвідомості. Августин Аврелій. Учення про закон і право Фоми Аквінського. Реалізм і номіналізм у праворозумінні Середньовіччя.

Філософсько-правова думка епохи Відродження й епохи Реформації. Н. Макіавеллі. Особливості праворозуміння Ж. Бодена. М. Лютер: релігійно-моральне обґрунтування прав людини.

Суб'єктивність як парадигма класичної філософії права. Філософсько-правові погляди мислителів Нового часу. Становлення юридичного світогляду: теорії природного права й суспільного договору. Теорія природного права Г. Гроція. Філософсько-правові ідеї Т. Гоббса, Дж. Локка, Б. Спінози, Г. Лейбніца.

Філософсько-правові концепції західноєвропейського просвітництва. «Про дух законів» Ш. Л. Монтеск'є. «Про суспільний договір» Ж.-Ж. Руссо. Філософсько-правові ідеї К.-А. Гельвеція.

Філософсько-правові вчення в Західній Європі кінця XVIII – середини XIX ст. І. Кант: категоричний імператив і моральне обґрунтування права. Філософсько-правові погляди Й.-Г. Фіхте. «Філософія права» Г. В. Ф. Гегеля. Історична школа права. Правова концепція К. Маркса і Ф. Енгельса. Філософсько-правове вчення І. Бентама. Теорія наказів Дж. Остіна.

Інтерсуб'єктивність як парадигма філософії права XX ст. Неокантіанська й неогегельянська філософія права. Сучасний позитивізм: чиста теорія права Г. Кельзена, аналітична юриспруденція Х. Харта. Сучасні концепції природного права: філософські витoki, позитивні й негативні риси, основні форми, світоглядно-методологічний потенціал. Феноменологічна концепція права (А. Рейнах). Екзистенціалістська концепція права (М. Мюллер, Е. Фехнер, В. Майхоффер). Герменевтична концепція права (А. Кауфманн, П. Рікер) Комунікативно-дискурсивна концепція права (К.-О. Апель, Ю. Габермас).

25. Вітчизняна філософсько-правова думка: традиції, світоглядно-методологічні витoki, ідеї

Український національний характер і національна ідея, їх особливості та значення для формування права. Зародження філософсько-правової думки в Україні: «Руська Правда», «Слово про Закон і Благодать» Іларіона, природно-правові ідеї у Конституції Пилипа Орлика. Ідеї Просвітництва у творчості І. Вишенського, Т. Прокоповича, Я. Козельського, С. Десницького, П. Лодія, І. Б. Шада.

Екзистенційно-романтичне обґрунтування ідеї права (Г. Сковорода, П. Юркевич) та національної ідеї (М. Костомаров, П. Куліш,

Т. Шевченко) у «філософії серця». Проблема співвідношення особистості, нації і держави у творах М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського. Академічна філософія права кінця XIX – початку XX ст. (К. Неволін, П. Редкін, К. Ярош, А. Фатєєв, Є. Трубецької, Є. Спекторський). Б. Кістяківський як методолог права й автор соціокультурної філософсько-правової концепції.

Основні ідеї видатних російських філософів права (Б. Чичерина, В. Соловйова, П. Новгородцева, Л. Петражицького, М. Алексеєва, М. Бердяєва, І. Льїна, С. Франка) та їх вплив на збагачення світоглядно-методологічного потенціалу української філософсько-правової думки.

Філософсько-правова думка за радянських часів. Наукові дослідження сучасних українських філософів права. Українська філософія права в контексті європейського права.

26. Правова онтологія: природа і структура права

Онтологічні основи права. Поняття правової реальності. Право як особлива реальність. Нормативна природа права. Співвідношення належного й суцього у праві. Право і життя.

Багатогранність феномена права. Онтологічна структура права: природне і позитивне право, їх смисл і співвідношення. Сутність та існування права. Зміст і форма, можливість і дійсність у праві.

Форми буття права: ідея права, закон, правове життя та їх динаміка. Абстрактне й конкретне у праві. Дискусія про співвідношення права й закону. Умови здійснення права. Смисл і мета (функції) права.

27. Правова антропологія: гуманістична природа права

Поняття і проблеми правової антропології. Образ людини у праві. Типи правової антропології. Поняття «правова людина». Право як спосіб людського співіснування. Антропологічні основи права. Здібність до визнання. Конфліктно-коопераційна природа людини як основа антропологічного обґрунтування права.

Права людини як вираз особистісної цінності права. Статус інституту прав людини в сучасному суспільстві. Філософське обґрунтування прав людини. Право на гідне існування. Проблема універсальності прав людини. Позитивація основних прав людини.

Особистість і право. Автономія особистості. Моральна, утилітарна та громадська автономія. Особистість як суб'єкт права. Гуманістична природа права. Сенс морального і правового гуманізму. Тенденція гуманізації права.

28. Правова аксіологія: ціннісні основи права

Правова аксіологія як наука про цінності права. Цінність як визначальна характеристика людського буття. Спосіб буття цінностей. Цінність, чеснота, благо. Цінність і оцінка. Вищі цінності: Добро, Краса, Істина, Справедливість.

Правові цінності: свобода, рівність, справедливість, гідність людини. Відносна й абсолютна цінність права. Права людини як абсолютна цінність. Правовий ідеал.

Свобода як визначальна характеристика людського буття й вища цінність. Ідея права як ідея свободи. Негативна й позитивна свобода. Умови можливості свободи. Свобода і порядок. Правова свобода. Свобода волі. Свобода і відповідальність. Позитивна й негативна відповідальність.

Свобода і рівність. Рівновага і рівність у правах. Право як формальна рівність. Соціальна рівність.

Справедливість як головна правова цінність і провідне поняття сучасної філософії права. Критерії справедливості і право. Формальна і змістовна справедливість. Зрівняльна і розподільча справедливість. Основні ідеї теорії справедливості Дж. Роулза. Почуття справедливості.

Універсальне й культурно-особливе в ціннісному змісті права. Правосвідомість як ціннісна форма світогляду. Правосвідомість і право. Форми й рівні правосвідомості. Універсальне в правосвідомості. Аксіоми правосвідомості. Культурно-специфічне в правосвідомості.

Правовий менталітет. Особливості українського правового менталітету. Деформації правового менталітету.

Право й мораль. Етичні основи права. Єдність, протилежність і взаємодоповнюваність права й моралі. Філософсько-етичний зміст принципу толерантності. Релігійні витoki ідеї права.

29. Правова епістемологія: знання про право

Предмет і проблеми правової епістемології. Епістемологія права як метаюриспруденція. Право як об'єкт осмислення. Особливості знання про право. Основні напрямки сучасної епістемології права. Епістемологія класична та некласична. Особливості правового мислення. Практичний розум. Правова аргументація.

Методологічні проблеми правової науки. Юриспруденція: описова чи нормативна дослідницька дисципліна? Проблема особливого «правового методу».

Природа юриспруденції як науки, мистецтва та практики. Герменевтичне розуміння права. Герменевтичне коло. Розуміння як мовний досвід. Проблема істини в праві. Істина, справедливість і примирення.

30. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві

Людина і політико-правові інститути. Співвідношення права і влади. Поняття, види та принципи легітимації. «Суспільний договір» як модель легітимації. Філософські проблеми правотворчості та правозастосування у перехідних суспільствах. Правова реформа. Поняття та структура правового суспільства: інституційний та неінституційний аспекти. Перспективи формування правового суспільства в Україні. Філософські проблеми окремих галузей права. Глобалізація та її вплив на право.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема семінарського заняття № 1
**Філософія стародавнього світу, середньовіччя
та Відродження**
(2 години)

П л а н

1. Давньокитайська і давньоіндійська філософія: основні особливості та напрямки.
2. Антична філософія, її особливості, періодизація та значення для формування європейської культури.
3. Основні проблеми середньовічної християнської філософії та основні етапи її розвитку. Суперечки про природу універсалій: реалізм і номіналізм.
4. Філософія епохи Відродження. Формування нового світогляду, гуманізм і проблема людської індивідуальності та свободи.

Рекомендована література:

- Аристотель. Политика / Аристотель // Соч. : в 4-х т. – Т. 4. – М. : Мысль, 1983. – С. 375–644.
- Булавина В. В. Загадки истории. Эпоха Возрождения. / В. В. Булавина, М. И. Лидис, С. И. Лунин. – Х.: Фолио, 2009. – 383 с.
- Волинка Г. Філософія Стародавності і середньовіччя в освітньому контексті / Г. Волинка. – К.: Вищ. освіта, 2005. – С. 84–88.
- Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – Х. : Право, 2013. – 432 с.
- Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко – Харків : Право, 2012. – 496 с.
- Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Лаэртский Диоген ; ред. тома и авт. вступ. ст. А. Ф. Лосев. – 2-е, исправл. изд. – Москва : Мысль, 1986. – 571 с.
- Дубінін В. В. Методологічний потенціал давньоіндійської релігійної філософії (за творами «Бхагавад-гіта» і «Шримад-бхагаватам»)

/ В. В. Дубінін // Політологічний вісник : зб. наук. праць / редкол. В. П. Андрущенко [та ін.]. – Київ : ВАДЕКС, 2015. – Вип. 77. – С. 24–31.

История философии : учебн. пособие для студ. вузов / Скирбек К. Г., Гилье Н. [под. ред. С. Б. Крымского] / пер. с англ. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 800 с.

История восточной философии : История восточной философии [Электронный ресурс] // Философия [Электронный ресурс] : Сб. в помощь учеб. и науч. работе студентов: Реф., произведения извест. философов. – Х. : Б. и., 2006. – 1 CD-ROM

История философии : Энциклопедия / Под ред. А. А. Грицанова // Философия [Электронный ресурс] : Сб. в помощь учеб. и науч. работе студентов: Реф., произведения извест. философов. – Х. : Б. и., 2006. – 1 CD-ROM

Карнацевич В. Л. Загадки истории. Средневековье / В. Л. Карнацевич. – Х.: Фолио, 2009. – 380 с.

Кисиль В. Я. Галерея античных философов: в 2 т. / В. Я. Кисиль, В. В. Рибери. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – Т. 1. – С. 14–19.

Кондзьолка В. В. Історія середньовічної філософії: навч. посіб. / В. В. Кондзьолка. – Л.: Світ, 2001. – С. 77–82.

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

Тема семінарського заняття №2

Сучасна світова філософія

(2 години)

П л а н

1. Сучасна світова філософія: характерні риси та особливості.
2. Ірраціонально-гуманістичний напрям у сучасній філософії: філософія життя, фрейдизм та неофрейдизм, герменевтика, феноменологія, екзистенціалізм.
3. Філософський позитивізм і неопозитивізм: основні ідеї, напрямки та представники.

4. Еволюція релігійної філософії у ХХ ст. (неотомізм, персоналізм).
5. Комунікативна філософія (К.-О. Апель, Ю. Габермас).
6. Філософія постмодерну (М.-П. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Бодрійяр).

Рекомендована література:

Бродецький О. С. К'еркегор: теологія відчайдушної свободи / О. С. Бродецький // Людина і світ. – 2004. – № 7. – С. 29–34.

Будко В. В. Современная философия / В. В. Будко // Філософія і сучасність : наук.-теорет. і практ. журн. / Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. – Харків : [б. в.]. – 2010. – №4. – С. 46–54.

Гомілко О XXIII Світовий філософський конгрес / О. Гомілко // Філософська думка. – 2013. – N 6. – С. 98–106.

Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – Х. : Право, 2013. – 432 с.

Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко – Харків : Право, 2012. – 496 с.

Кебуладзе В. Тенденція перетворення феноменології з філософії свідомості на філософію досвіду / Вахтанг Кебуладзе // Філософська думка. – 2012. – N 1. – С. 125–134.

Мамардашвили М. К. Введение в философию : Введение в философию [Электронный ресурс] / М. К Мамардашвили // Гуманітарні науки. № 5 : Зб. на допомогу учб. та наук. роботі студ. [Електронний ресурс]. – Б. м. : Б. в., 2007. – 1 CD-ROM

Мамардашвили М. К. Современная европейская философия (XX) : Современная европейская философия (XX) [Электронный ресурс] / М. К Мамардашвили // Філософія [Електронний ресурс] : Сб. в помощь учеб. и науч. работе студентов: Реф., произведения извест. философов. – Х. : Б. и., 2006. – 1 CD-ROM

Пирожкова С. В. Проблема научного предвидения в философии К. Поппера / С. В. Пирожкова // Вопр. философии. – 2009. – № 6. – С. 160–176.

Скирбекк Г. История философии: учеб. пособие; [пер. с англ.] / Г. Скирбекк, Н. Гилье. – М.: Владос, 2001. – С. 645–683.

Соболева М. Е. Логика герменевтики / М. Е. Соболева // Вопросы философии. – 2013. – N 6. – С. 140–148.

Суворова А. Н. Введение в современную философию : учебное пособие / А. Н. Суворова // Гуманітарні науки. №4 : Зб. на допомогу учб. та наук. роботі студ. [Електронний ресурс]. – Б. м. : Б. в., 2007. – 1CD-ROM

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге / М. Хайдеггер ; под ред. А. Л. Доброхотова. – М. : Высш. шк., 1991. – 192 с.

Юнг К. Г. Архетип и символ : перевод / Карл Густав Юнг; [предисл. А. М. Руткевича; примеч. В. М. Бакусева и др.]. – М. : Ренессанс, 1991. – 297 с.

Тема семінарського заняття №3
Філософський смисл проблеми буття
(2 години)

П л а н

1. Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Типи онтології та їх характеристика.

2. Виникнення і філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Категорія «субстанція».

3. Матерія як об'єктивна реальність. Головні філософські й природничо-наукові уявлення про матерію. Матерія і рух. Головні форми руху матерії, взаємозв'язок між ними.

4. Простір і час як форми існування матерії. Еволюція уявлень про простір і час. Просторово-часовий континуум. Феномен соціального простору і часу.

Рекомендована література:

Базалук О. А. Время в свете новой космологической концепции / О. А. Базалук. – Д. : Пороги, 2003. – 127 с.

Бахновська І. П. Проблема загальнолюдських основ буття в історії світової думки / І. П. Бахновська // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип.44. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2009. – С. 94–100.

Вандишев В. Буття людини: ноосферні та світоглядно-екологічні аспекти / В. Вандишев // Людинознавчі студії: Збірник наукових праць ДДПУ. Вип. 4. – 2001. – С. 24–33.

Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – Х. : Право, 2013. – 432 с.

Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко– Харків : Право, 2012. – 496 с.

Канак Ф. Перехідний стан буття: поняття і місце в трансформаціях/ Ф. Канах // Філософ. думка. – 2001. – № 4. – С.14–19.

Рубашкин В. Ш. Онтология: от натурфилософии к научному мировоззрению и инженерии знаний / В. Ш. Рубашкин, Д. Г. Лахути // Вопр. философии. – 2005. – № 1. – С. 64–69.

Салин Ю. С. Гносеологический релятивизм категории времени / Ю. С. Салин // Вопросы философии. – 2010. – № 3. – С. 66–79.

Чернова Л. Наукова картина світу як предмет філософського дискурсу / Л. Чернова // Вища освіта України. – 2010. – № 3. – С. 33–39.

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

Хайдеггер М Бытие и время : Бытие и время [Электронный ресурс] / М. Хайдеггер // Философия [Електронний ресурс] : Сб. в помощь учеб. и науч. работе студентов: Реф., произведения извест. философов. – Х. : Б. и., 2006. – 1 CD-ROM

Тема семінарського заняття №4
Свідомість як філософська проблема
(2 години)

П л а н

1. Походження та сутність свідомості як філософська проблема. Свідомість як форма відображення.

2. Структура та сфери свідомості. Рівні психічного життя людини: свідоме, несвідоме, підсвідоме.

3. Свідомість і мова. Природна і штучна мова, їх співвідношення. Проблема штучного інтелекту. Специфіка юридичної мови.

4. Феномен несвідомого, його природа і функції. Несвідоме як психічний феномен. Структура несвідомого.

Рекомендована література:

Бойко А. Н. Проблема бессознательного в философии и конкретных науках / А. Н. Бойко. – Киев : Вища шк., 1987. – 135 с.

Васильєва І. В. Проблема становлення людини: філософсько-релігійознавчий аспект / І. В. Васильєва // Політологічний вісник : зб. наук. праць / редкол. В. П. Андрущенко [та ін.]. – Київ : Інтас, 2011. – Вип. 54. – С. 133–141

Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – Х. : Право, 2013. – 432 с.

Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко – Харків : Право, 2012. – 496 с.

Дорошкевич А. С. Свідомість як проблема сучасної філософії / А. С. Дорошкевич, О. М. Каріна // Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2011. – 2011. – №9. – С. 111–119.

Иванов А. В. К проблеме онтологического статуса явления сознания / А. В. Иванов // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 7.: Философия. – 2002. – №2. – С. 15–29.

Иванов Д. В. Сознание как объект метафизических исследований / Д. В. Иванов // Вопр. философии. – 2009. – №2. – С. 86–96.

Колінгвуд Р. Дж. Відчуття й мислення / Р. Дж. Колінгвуд, пер. з англ. Т. Фостяка // Філософська думка. – 2015. – N 5. – С. 36–50.

Кутняк І. Субстанційність свідомості в модусах життєвого світу індивіда / І. Кутняк // Філософ. обрії: наук.-теорет. часоп. – Вип. 11. – К.: Б.в., 2003. – С.148–162.

Лактіонова А. Сучасна філософія свідомості: методологічні «запити» / Анна Лактіонова // Філософська думка. – 2016. – N 2. – С. 39–47.

Лобастов В. Г. К логическим определениям сознания: Э. В. Ильенков и И. Кант / В. Г. Лобастов // Вопр. философии. – 2004. – №3. – С. 56–66.

Секацкая М. А. Что мы знаем о сознании? Комментарий к полемике Д. Чалмерса и Д. Деннета / М. А. Секацкая // Вопросы философии. – 2012. – № 11. – С. 147–156.

Сепетий Д. Чому існує «важка проблема свідомості»? / Дмитро Сепетий // Філософська думка. – 2016. – № 2. – С. 30–38.

Соколова О. Генеза розуміння феномену свідомості / О. Соколова // Філософ. думка. – 2008. – № 3. – С. 109–122.

Таланов В. Сознание, открытое новым смыслам жизни / В. Таланов // Alma mater (Вестн. высш. шк.). – 2003. – № 10. – С. 18–25.

Тарасенко І. В. Філософські теорії духу та свідомості / І. В. Тарасенко // Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х. : Право, 2013. – № 1(15). – С. 41–51.

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

Фрейд З. Психология бессознательного / З. Фрейд ; под ред. М. Г. Ярошевского. – М. : Просвещение, 1989. – 440 с.

Шандор Ф. Ф. Поняття свідомості в сучасному філософському дискурсі / Ф. Ф. Шандор // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. . – 2011. – № 2. – С. 73–79.

Юнг К. Г. Архетип и символ : перевод / Карл Густав Юнг; [предисл. А. М. Руткевича; примеч. В. М. Бакусева и др.]. – М. : Ренессанс, 1991. – 297 с.

Тема семінарського заняття № 5
Філософське вчення про розвиток
(2 години)

П л а н

1. Діалектика як учення про розвиток і метод пізнання. Історичні форми діалектики. Об'єктивна й суб'єктивна діалектика.
2. Діалектика як система принципів, законів, категорій.

3. Основні закони діалектики та їх методологічне значення для юридичної теорії та практики.

4. Категорії діалектики. Значення законів і категорій діалектики для теоретичної і практичної діяльності юристів.

5. Альтернативи діалектики: класичні й некласичні концепції.

Рекомендована література:

Гернего О. О. Альтернативність діалектики і метафізики як філософська проблема та шляхи її вирішення / О. О. Гернего // Унів. наук. зап. – 2008. – № 1. – Хмельницький: Вид-во Хмельниц. ун-ту упр. та права. – С. 426–437.

Губарев В. В. Наука ли синергетика? / В. В. Губарев // Вопр. философии. – 2009. – № 10. – С. 159–165.

Гурій Т. О. Діалектична єдність філософських категорій загального, особливого та одиничного як головна передумова з'ясування сутності кваліфікації адміністративного правопорушення / Т. О. Гурій // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2002. – Вип. 18. – С. 179–183.

Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – Х. : Право, 2013. – 432 с.

Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко – Харків : Право, 2012. – 496 с.

Евлампиєв И. И. Неклассическая метафизика или конец метафизики? Европейская философия на распутье / И. И. Евлампиєв // Вопр. философии. – 2003. – № 5. – С. 159–171.

Катречко С. Л. Как возможна метафизика? / С. Л. Катречко // Вопр. философии. – 2005. – № 9. – С. 83–94.

Коротких В. И. Система философии Гегеля как предмет историко-философского рассмотрения / В. И. Коротких // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7.: Философия. – 2002. – № 6. – С. 3–19.

Крисюк Ю. Синергетична інтерпретація соціального порядку / Ю. Крисюк // Право України. – 2005. – № 7. – С. 30–33.

Науменко Л. К. Эвристический потенциал диалектической теории мышления / Л. К. Науменко // Вопр. философии. – 2009. – № 6. – С. 60–71.

Ровинский Р. Е. Самоорганизация как фактор направленного развития / Р. Е. Ровинский // Вопр. философии. – 2002. – № 5. – С. 67–76.

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

Тема семінарського заняття № 6
Сутність і структура пізнавального процесу.
(2 години)

П л а н

1. Пізнання в контексті людського існування. Зародження гносеологічної проблематики в історії філософської думки.
2. Пізнання та його види. Головне питання гносеології. Суб'єкт та об'єкт пізнання в класичній і неklasичній науці.
3. Рівні й форми пізнавальної діяльності. Діалектика чуттєвого і раціонального в пізнанні.
4. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина і суспільство як об'єкти соціального пізнання.
5. Проблема істини в філософії. Види істини. Критерії істини. Істина та хибність. Істина в праві.

Рекомендована література:

Васильченко А. Знання і автономія суб'єкта пізнання / А. Васильченко // Філософ. думка. – 2009. – № 4. – С. 75–83.

Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзюбань. – Х. : Право, 2013. – 432 с.

Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко – Харків : Право, 2012. – 496 с.

Зажицкий В. И. Истина и средства ее установления в УПК РФ: теоретико-правовой анализ / В. И. Зажицкий // Государство и право. – 2005. – № 6. – С. 67–75.

Корнев Г. П. Идеонормативная концепция истины. Философия и правоприменение : [монография] / Г. П. Корнев ; Нижегород. гос. архитектур. – строит. ун-т. – Москва : Акад. проект, 2006. –352 с.

Ильин В. Н. Основная проблема теории познания / В. Н. Ильин // Вопр. философии. – 2009. – № 7. – С. 123–134.

Кірюхін Д. Наука і релігія: нові принципи взаємовідносин / Д. Кірюхін // Людина і світ. – 2002. – № 4. – С.10–15.

Норманн Г. Э. Карл Поппер о ключевых проблемах науки XX века / Г. Э. Норманн // Вопр. философии. – 2003. – № 5. – С.96–102.

Петрушенко В. Л. Межі знання і знання меж / В. Л. Петрушенко // Філософ. думка. – 2005. – № 3. – С. 3–17.

Пироженко В. О. Поняття істини в суспільствознавстві у контексті ситуаційного аналізу / В. О. Пироженко // Вісн. НАН України. – 2005. – № 11. – С. 19–31.

Рассел Б. Человеческое познание. Его сферы и границы / Б. Рассел. – К. : Ника-Центр, Вист-С, 1997. – 543 с.

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. –742 с.

Тема семінарського заняття № 7
Філософський аналіз суспільства
(2 години)

П л а н

1. Філософія суспільства. Основні підходи до розуміння суспільства.

2. Суспільство як система, що саморозвивається, та її елементи. Суб'єкти суспільства.

3. Діяльність як специфічний спосіб існування соціального. Діалектика цілей, засобів і результатів у процесі діяльності. Діяльність і праця. Діяльність і комунікація.

4. Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес.

Рекомендована література:

Бранский В. П. Глобализация и синергетическая философия истории / В. П. Бранский, С. Л. Пожарский // *Обществ. науки и современность*. – 2006. – № 1. – С. 109–120.

Данильян О. Г. *Філософія : підручник* / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – Х. : Право, 2013. – 432 с.

Данильян О. Г. *Філософія : підручник* / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко – Харків : Право, 2012. – 496 с.

Емелин В. А. Технологические соблазны информационного общества: предел внешних расширений человека / В. А. Емелин, А. Ш. Тхостов // *Вопр. философии*. – 2010. – № 5. – С. 84–90.

Поппер К. Р. *Открытое общество и его враги* / К. Р. Поппер – М. : Феникс, 1992. – 448 с.

Нариньяни А. С. Между эволюцией и сверхвысокими технологиями: новый человек ближайшего будущего / А. С. Нариньяни // *Вопр. философии*. – 2008. – № 4. – С. 3–17.

Суспільство, людина, право: сучасні дослідження актуальних проблем : монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін. ; за ред. О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2014. – 392 с.

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

Шпенглер О. *Закат Европы. Гештальт и действительность: очерки морфологии мировой истории* / Освальд Шпенглер [пер. с нем., вступ. ст. и примеч. К. А. Свасьяна]. – М. : Эксмо, 2006. – 797 с.

Энгельс Ф. *Происхождение семьи, частной собственности и государства. В связи с исследованиями Льюиса Г. Моргана* / Ф. Энгельс – М. : Политиздат, 1985. – 238 с.

Ясперс К. *Смысл и назначение истории* / К. Ясперс [пер. с нем.]. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.

Тема семінарського заняття №8
Людина як предмет філософського аналізу.
Особистість і суспільство
(2 години)

П л а н

1. Проблема людини в історії філософії. Типи філософських антропологій.
2. Філософський аспект проблеми походження людини. Антропосоціогенез, його сутність та основні фактори.
3. Проблема природи та сутності людини. Людина як єдність вітального, соціального і духовного.
4. Історичні типи взаємовідносин людини і суспільства. Соціальне буття людини як єдність індивідуального і суспільного буття.
5. Форми буття людини: індивід, особистість, індивідуальність. Особистість як продукт соціального середовища й індивідуального вибору.

Рекомендована література:

- Васильчук Ю. А. Социальное развитие человека. Фактор социума / Ю. А. Васильчук // *Обществ. науки и современность*. – 2003. – № 6. – С. 28–40.
- Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзюбань. – Х. : Право, 2013. – 432 с.
- Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко – Харків : Право, 2012. – 496 с.
- Кравченко П. Щастя як загальна мета людського життя в античній етиці стоїцизму / П. Кравченко, С. Москаленко // *Філософські обрії*. Вип.19. – К. : Б. в., 2008. – С. 196–211.
- Леви-Строс К. Структурная антропология / Клод Леви-Строс [пер. с фр. В. В. Иванова]. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 510 с.
- Лозинська С. І. Духовність як основа людського буття / С. І. Лозинська // *Часоп. Київ. ун-ту права*. – 2010. – №2. – С. 80–84.
- Поппер К. Р. Открытое общество и его враги / К. Р. Поппер – М. : Феникс, 1992. – 448 с.

Нариньяни А. С. Между эволюцией и сверхвысокими технологиями: новый человек ближайшего будущего / А. С. Нариньяни // Вопр. философии. – 2008. – №4. – С. 3–17.

Осипов А. О. Онтологія духовності : монографія : у 2-х кн. / А. О. Осипов ; Миколаїв. держ. гуманіт. ун-т ім. П. Могили. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили. – Кн. I. – 2008. – 240 с.

Соболь О. Свобода особистості в інформаційному соціумі / О. Соболь // Філософ. думка. – 2002. – №5. – С. 40–58.

Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин / под ред. Т. И. Ойзермана, П. П. Гайденко и др. – М. : Политиздат, 1992. – 544 с.

Суспільство, людина, право: сучасні дослідження актуальних проблем : монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін. ; за ред. О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2014. – 392 с.

Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пьер Тейяр де Шарден. – М. : Наука, 1987. – 240 с.

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

Шпенглер О. Закат Европы. Гештальт и действительность: очерки морфологии мировой истории / Освальд Шпенглер [пер. с нем., вступ. ст. и примеч. К. А. Свасьяна]. – М. : Эксмо, 2006. – 797 с.

Тема семінарського заняття №9

Методологія філософії права

(2 години)

План

1. Поняття методології права та її рівні: філософський, загальнонауковий, юридичний. Філософія як загальна методологія праворозуміння.

2. Типи праворозуміння: позитивістське та природно-правове мислення.

3. Об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивність як способи обґрунтування права.

Рекомендована література:

Алекси Р. Дуальная природа права / Р. Алекси // Право України. – 2011. – № 1. – С. 45–58.

Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. – М.: Аванта+, 2000. – С. 21–55, 87–100.

Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Харьков, 2002. – 328 с.

Максимов С. І. Виправдання позитивізму (до аналізу концепції права Х. Харта) / С. І. Максимов // Вісн. Акад. правових наук України. – Х., 2000. – № 2. – С. 146–156.

Максимов С. И. Мироззренческо-методологические подходы к осмыслению права // Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації : вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003 2011) / С. І. Максимов. – 2-ге вид., доповн. – Х. : Право, 2012. – С. 79–105.

Неклассическая философия права: вопросы и ответы : кол. моногр. / С. И. Максимов, Ю. Е. Пермяков, А. В. Поляков и др. ; под ред. А. В. Стовбы. – Харьков : Б-ка междунар. журн. «Проблемы философии права», 2013. – 272 с.

Праворозуміння – фундамент юридичної науки та практики // Право України. – 2010. – № 4. – С. 4–205.

Радбрух Г. Законне неправо та надзаконне право / Г. Радбрух // Проблеми філософії права. – Т. II. – К.-Чернівці: Рута, 2004. – С. 83–94.

Рикер П. Торжество языка над насиллием. Герменевтический подход к философии права / П. Рикер // Вопр. философии. – 1996. – № 4. – С. 27–36.

Сатохіна Н. І. Герменевтична філософія права: методологічний та онтологічний виміри / Н. І Сатохіна // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – Х., 2015. – № 3. – С. 101–111.

Стовба О. В. Право і час : монографія / О. В. Стовба. – Х.: Тім Пабліш Груп, 2016. – 368 с.

Філософія права: підруч. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2009. – 208 с. – С. 23–39.

Фуллер Л. Л. Мораль права / Л. Л. Фуллер. – К.: Сфера, 1999. – С. 11–37, 94–114, 145–167.

Харт Х. Л. А. Концепція права / Х. Л. А. Харт. – К.: Сфера, 1998. – С. 7–24, 83–124.

Хабермас Ю. Концепт человеческого достоинства и реалистическая утопия прав человека / Ю. Хабермас // Вопросы философии. – 2012. – № 2. – С. 66–80.

Хёффе О. Политика, право, справедливость. Основоположения критической философии права и государства / О. Хёффе. – М.: Гнозис, Логос, 1994. – 328 с.

Тема семінарського заняття № 10
Правова аксіологія: ціннісні засади права
(2 години)

План

1. Поняття «правова аксіологія». Правові цінності. Право як цінність.
2. Свобода як цінність. Ідея права як ідея свободи. Свобода і рівність.
3. Справедливість як головна правова цінність. Сучасні теорії справедливості.
4. Універсальне і культурно-особливе у праві. Принцип толерантності.
5. Правовий ідеал. Поняття та перспективи формування правового суспільства в Україні.

Рекомендована література

Бандура О. О. Єдність цінностей та істини у праві / О. О. Бандура. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – С. 11–32, 33–43.

Бачинин В. А. Морально-правовая философия / В. А. Бачинин – Х.: Фолио, 2000. – С. 170–206.

Берлин И. Два понимания свободы / И. Берлин // Философия свободы. Европа. – М., 2011. – С. 122–185.

Гришук О. До питання філософського осмислення та правового визнання людської гідності / О. Гришук // Філософія права і загальна теорія права. – 2015. № 1–2. – С. 281–289.

Данильян О. Г. Свобода як сутнісна характеристика права: спроба філософського осмислення / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань // Проблеми законності. – Х., 2010. – Вип. 110. – С. 180–189.

Кистяковский Б. А. В защиту права / Б. А. Кистяковский // Вехи. Из глубины. – М.: Правда, 1991. – С. 122–149.

Максимов С. И. Правовое общество: основные черты и условия формирования / С. И. Максимов // Проблеми законності. – Х., 2003. – Вип. 58. – С. 265–173.

Правове виховання в сучасній Україні: монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. акад. В. Я. Тація, акад. А. П. Гетьмана, проф. О. Г. Данильяна. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2013. – 440 с.

Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. – Х. : Право, 2009. – 352 с.

Погребняк С. Справедливість як принцип права: основні аспекти / С. Погребняк // Філософія права і загальна теорія права. – 2015. № 1–2. – С. 257–269.

Роулз, Джон. Теорія справедливості (фрагменти з книги) / Джон Роулз. Електронний ресурс: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/26.pdf>

Сэндел М. Справедливость. Как поступать правильно? / М. Сэндел – М., 2013. – С. 6–26.

Соловьев Э. Ю. Личность и право / Э. Ю. Соловьев // Соловьев Э. Ю. Прошлое толкует нас. – М.: Политиздат, 1991. – С. 403–431.

Філософія права: підруч. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2009. – 208 с. – С. 160–173, 182–187, 196–202.

Хеффе О. Справедливость. Философское введение / О. Хеффе. – М., 2007. – 192 с.

Суспільство, людина, право: сучасні дослідження актуальних проблем: монографія / Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2014. – 392 с.

Підручники, навчально-методичні посібники та довідкові видання з філософії

Антология мировой философии : Сб. филос. текстов : В 4-х т. / Под ред. В. В. Соколова, В. Ф. Асмуса и др. – М. : Мысль, 1971. – 1972.

Бондаревич І. А. Філософія / І. А. Бондаревич. – Київ : Алерта, 2013. – 240 с.

Волинка Г. Філософія Стародавності і середньовіччя в освітньому контексті / Г. Волинка. – К.: Вищ. освіта, 2005. – С. 84–88.

Горський В. С. Історія української філософії : курс лекцій / В. С. Горський – К. : Наук. думка, 1997. – 25 с.

Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзюбань. – Х. : Право, 2014. – 432 с.

Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко – Харків : Право, 2012. – 496 с.

Дротянко Л. Г. Філософія наукового пізнання : підручник / Л. Г. Дротянко. – Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-ДРУК», 2010. – 224 с.

История философии Украины : хрестоматия : учеб. пособие для студ. вузов. – К. : Либідь, 1993. – 553 с.

История философии : учебн. пособие для студ. вузов / Скирбек К. Г., Гилье Н. [под. ред. С. Б. Крымского] / пер. с англ. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 800 с.

Лозовой В. О. Філософія. Логіка. Етика. Естетика [Електронний ресурс] : підручник / В. О. Лозовой, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. – Х. : Право, 2009. – 578 с.

Новейший энциклопедический словарь : 2-е изд., перераб. и доп. – Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1280 с.

Петрушенко В. Л. Філософія : у 2 ч. : світова філософія, фундамент. проблеми філософії, релігієзнавство, етика та естетика, логіка : навч. посібник / В. Л. Петрушенко. – Львів : Новий Світ-2000, 2012. – 647 с.

Рижак Л. Філософія : підручник / Л. Рижак. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 650 с.

Соціальна філософія : підруч. для вищ. шк. – Х. : Прапор, 2007. – 688 с.

Суспільство, людина, право: сучасні дослідження актуальних проблем: Монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2014. – 392 с.

Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2016. – 488 с.

Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. – 2-ге видан., перероб. і допов. – Х. : Право, 2017. – 416 с.

Рижак Л. Філософія як рефлексія духу : хрестоматія / Людмила Рижак. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 538 с.

Філософія : навч. посіб. / за ред. І. Ф. Надольного. – 8-е вид., стер. – Київ : Вікар, 2011. – 455 с.

Філософія : навч. посіб. ; за ред. : О. М. Бардіна, М. П. Требіна. – Харків : НТУ «ХП», 2012. – 432 с.

Філософія: хрестоматія. Від витоків до сьогодення : навч. посіб.; за ред. Л. В. Губерського. – 2-ге вид., стереотип. – Київ : Знання, 2012. – 621 с.

Список основних літературних першоджерел з філософії

Аристотель. Политика / Аристотель // Соч. : в 4-х т. – Т. 4. – М. : Мысль, 1983. – С. 375–644.

Бергсон А. Творческая эволюция: материя и память / Анри Бергсон [пер. с фр.]. – Минск : Харвест, 1999. – 1407 с.

Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр ; пер. и вступ. ст. С. Н. Зенкин. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.

Бэкон Ф. Новый Органон / Ф. Бэкон // Соч. : в 2-х т. – Т. 2. – М. : Мысль, 1972. – 486 с.

Валлерстайн И. Миросистемный анализ: введение / Иммануил Валлерстайн [пер. с англ. Н. Тюкиной]. – М. : Территория будущего, 2006. – 246 с.

Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер – М. : Прогресс, 1990. – 805 с.

Гегель Г. В. Ф. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель // Энциклопедия философских наук : в 3-х т. – Т. 3. – М. : Мысль, 1974. – 417 с.

Гольбах П. Система природы, или о законах мира физического и мира духовного / П. Гольбах // Избр. филос. произв. : в 2-х т. – Т. 1. – М. : СОЦЭЖГИЗ, 1963. – 563 с.

Декарт Р. Рассуждение о методе / Р. Декарт // Избранные произведения : в 2-х т. – М., 1989. – 656 с.

Делез Ж. Логика смысла / Ж. Делез [пер. с фр.]. – М. : Academia, 1995. – 298 с.

Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм – М. : Наука, 1991. – 572 с.

История восточной философии : История восточной философии [Электронный ресурс] // Философия [Электронный ресурс] : Сб. в помощь учеб. и науч. работе студентов: Реф., произведения извест. философов. – Х. : Б. и., 2006. – 1 CD-ROM

История философии : Энциклопедия / Под ред. А. А. Грицанова // Философия [Электронный ресурс] : Сб. в помощь учеб. и науч. работе студентов: Реф., произведения извест. философов. – Х. : Б. и., 2006. – 1 CD-ROM

Кант И. Критика чистого разума / И. Кант // Соч. : в 6-ти т. – Т. 3. – М. : Мысль, 1964. – 799 с.

Кант И. Критика практического разума / И. Кант // Соч. : Т. 4, ч. 1. – М. : Мысль, 1964. – 544 с.

Камю А. Бунтующий человек / А. Камю – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.

Леви-Строс К. Структурная антропология / Клод Леви-Строс [пер. с фр. В. В. Иванова]. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 510 с.

Лейбниц Г. В. Монадология / Г. В. Лейбниц // Соч. : В 4-х т., т. 1. – М. : Мысль, 1982. – 636 с.

Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Ф. Ницше / пер. Ю. М. Антоновского. – М. : МГУ, 1990. – 300 с.

Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи / общ. ред. Д. М. Гвишиани. – М. : Прогресс, 1980. – 302 с.

Платон. Диалоги / Платон [пер. с древнегреч. В. Н. Карпова]. – СПб. : Азбука, 2000. – 445 с.

Плеханов Г. В. К вопросу о роли личности в истории / Г. В. Плеханов // Избр. филос. произв. : в 5-ти т. – Т. 1. – М. : Госполитиздат, 1956. – 847 с.

Поппер К. Р. Открытое общество и его враги / К. Р. Поппер – М. : Феникс, 1992. – 448 с.

Рассел Б. Человеческое Познание / Б. Рассел – К. : Ника-Центр, Вист-С, 1997. – 543 с.

Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Ж.-П. Сартр // Сумерки богов. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1989. – 394 с.

Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин / под ред. Т. И. Ойзермана, П. П. Гайденко и др. – М. : Политиздат, 1992. – 544 с.

Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пьер Тейяр де Шарден. – М. : Наука, 1987. – 240 с.

Тойнби А. Дж. Постижение истории / А. Дж. Тойнби ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1995. – 736 с.

Фейербах Л. Сущность христианства / Л. Фейербах // Избр. филос. произв. : в 2-х т. – Т. 2. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1955. – 942 с.

Фрейд З. Будущее одной иллюзии / З. Фрейд // Сумерки богов. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1989. – 394 с.

Фрейд З. Психология бессознательного / З. Фрейд ; под ред. М. Г. Ярошевского. – М. : Просвещение, 1989. – 440 с.

Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге / М. Хайдеггер ; под ред. А. Л. Доброхотова. – М. : Высш. шк., 1991. – 192 с.

Шпенглер О. Закат Европы. Гештальт и действительность: очерки морфологии мировой истории / Освальд Шпенглер [пер. с нем., вступ. ст. и примеч. К. А. Свасьяна]. – М. : Эксмо, 2006. – 797 с.

Юнг К. Г. Архетип и символ : перевод / Карл Густав Юнг; [предисл. А. М. Руткевича; примеч. В. М. Бакусева и др.]. – М. : Ренессанс, 1991. – 297 с.

Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс [пер. с нем.]. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.

Підручники, навчально-методичні посібники та довідкові видання з філософії права

Алексеев С. С. Философия права / С. С. Алексеев. – М.: Норма, 1997. – 336 с.

Бандура О. О. Правознавство у системі наукового знання. Аксіологічно-гносеологічний підхід / О. О. Бандура. – К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 272 с

Бачинин В. А. Философия права и преступления / В. А. Бачинин. – Х.: Фолио, 1999. – 607 с.

Бачинин В. А. Філософія права: Підруч. для юрид. спец. вищ. навч. закладів / В. А. Бачинін, В. С. Журавський, М. І. Панов. – К.: Ін Юр», 2003. – 472 с.

Бачинин В. А. История философии права. Курс лекцій / В. А. Бачинин., В. А. Чефранов. – Х.: Право, 1998. – 320 с.

Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Т 2. : Філософія права / гол. редкол. С. І. Максимов ; редкол. М. В. Костицький [та ін.] – 2016. –1128 с.

Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: Підруч. / А. М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 1999. – 487 с.

Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / О. Гьофе. – К.: Альтерпресс, 2003. – 264 с.

Иконникова Г. И. Философия права : ученик / Г. И. Иконникова, В. П. Ляшенко. – М.: Гардарики, 2007. – 303 с.

Жоль К. К. Философия и социология права / К. К. Жоль. – К.: Юринком Интер, 2000. – 480 с.

Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права / Д. А. Керимов. – М.: Аванта+, 2000. – 560 с.

Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції / М. В. Костицький. – Чернівці: Рута, 2009. – 580 с.

Кузнецов В. Філософія права. Історія та сучасність: Навч. посіб. / В. Кузнецов. – К.: «Стілос»; «Фоліант», 2003. – 382 с.

Литвинов О. М. Філософія права Павла Новгородцева: суспільний ідеал – право – держава / О. М. Литвинов. – Луганськ: ЛДУВС, 2009. – 398 с.

Литвинов О. Право як феномен культури: спроба філософського осмислення / О. Литвинов. – Луганськ: Янтар, 2014. – 800 с.

Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Х.: Право, 2002. – 328 с.

Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: Вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003–2011) / С. І. Максимов. – 2-ге вид., допов. – Х.: Право, 2012. – 432 с.

Малахов В. П. Философия права: Учеб. пособие / В. П. Малахов. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – 448 с.

Мальков Б. Н. Философия права / Б. Н. Мальков. – М.: РАП, 2006. – 354 с.

Неклассическая философия права: вопросы и ответы : кол. моногр. / С. И. Максимов, Ю. Е. Пермяков, А. В. Поляков и др. ; под ред. А. В. Стовы. – Харьков : Б-ка междунар. журн. «Проблемы философии права», 2013. – 272 с.

Нерсесянц В. С. Философия права: Учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. – М.: ИНФРА-М., 1997. – 652 с.

Поляков А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход. Курс лекций. 2-е изд., доп. / А. В. Поляков. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 845 с.

Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзюбань та ін. – Х.: Право, 2009. – 352 с.

Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / Відп. ред. В. С. Бігун. – К., 2009. – 316 с.

Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз / За заг. ред. М. І. Панова, О. Г. Данильяна. – Х., 2004. – 360 с.

Проблеми філософії права. Міжнародний часопис. – К.; Чернівці: Рута. – Т. I. – 2003. – 228 с.; Т. II. – 2004. – 240 с.; Т. III. – № 1–2. – 2005. – 480 с.; Т. IV–V. – 2006–2007. – 288 с.; Т. VI–VII. – 2008–2009. – 284 с.; Т. VIII–IX. – 2010–2011. – 496 с.

Синха С. П. Юриспруденция. Философия права: Краткий курс: Пер. с англ. / С. П. Синха. – М.: Академия, 1996. – 304 с.

Соловьев Э. Ю. Категорический императив нравственности и права / Э. Ю. Соловьев. – М.: Прогресс-Традиция, 2005. – 416 с.

Стовба О. В. Право і час : монографія / О. В. Стовба. – Х.: Тім Пабліш Груп, 2016. – 368 с.

Філософія права: Навч. посіб. / За ред. М. В. Костицького, Б. М. Чміля. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 330 с.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. / за ред. О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2009. – 208 с.

Філософія права: проблеми та підходи / за заг. ред. П. М. Рабіновича. – Л.: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2005. – 290 с.

Філософія права: учебник / О. Г. Данильян, Л. Д. Байрачная, С. И. Максимов и др.; под ред. О. Г. Данильяна. – Х.: Прапор, 2005. – 384 с.

Філософія права і загальна теорія права: науковий журнал. – К., 2012. – № 1. – 302 с.; 2012. – № 2. – 404 с.; 2013. – № 1. – 412 с.; 2013. – № 2. – 404 с.; 2014. – № 1–2. – 556 с.; 2015. – № 1–2. – 514 с.; 2016. – № 1–2. – 504 с.

Циппеліус Р. Філософія права: Пер. з нім. / Р. Циппеліус. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.

Четвернин В. А. Современные концепции естественного права / В. А. Четвернин. – М.: Наука, 1988. – 143 с.

Шкода В. В. Вступ до правової філософії / В. В. Шкода. – Х.: Фолио, 1997. – 223 с.

Список основних літературних першоджерел з філософії права

Алексеев Н. Н. Основы философии права / Н. Н. Алексеев. – СПб: Лань, 1999. – 256 с.

Булыгин Е. В. Избранные работы по теории и философии права / Е. В. Булыгин : пер. с англ., нем., исп. / под науч. ред. М. В. Антонова, Е. Н. Лисанюк, С. И. Максимова. – СПб. : Алеф Пресс, 2016. – 476 с.

Варга Ч. Загадка права и правового мышления / Ч. Варга. – СПб. : ИД «Алеф-Пресс», 2015. – 395 с.

Гегель Г. В. Ф. Философия права: Пер. с нем. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.

Гоббс Т. Левиафан / Т. Гоббс // Соч.: В 2-х т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1991. – 678 с.

Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін. – К.: Основи, 2000. – 519 с.

Драгоманов М. П. Вибране / М. П. Драгоманов. – К.: Либідь, 1991. – 685 с.

Ильин И. А. О сущности правосознания / И. А. Ильин // Соч.: В 2 т. – Т. 1. – М.: Медиум, 1993. – С. 73–300.

Кант И. Метафизические начала учения о праве / И. Кант // Соч.: Т.4, ч.2. – М.: Мысль, 1964. – 544 с.

Кистяковский Б. А. Социальные науки и право / Б. А. Кистяковский. – М.: Изд-во М. и Ф. Сабашниковых, 1916. – 704 с.

Кістяківський Б. Вибране / Б. Кістяківський. – К.: Абріс, 1996. – 512 с.

Кистяковский Б. А. В защиту права / Б. А. Кистяковский // Вехи. Из глубины. – М.: Правда, 1991. – 607 с.

Локк Дж. Опыт о человеческом разумении / Дж. Локк // Избр. филос. произв.: В 3-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1985. – 621 с.

Локк Дж. Два трактата о правлении. Книга вторая / Дж. Локк // В 3-х т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – 668 с.

Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли. – М.: Планета, 1990. – 79 с.

Мелкевик Б. Юридическая практика в зеркале философии права : [пер. с фр. и англ.] / Бьярн Мелкевик. – Санкт-Петербург : Алеф-Пресс, 2015. – 284 с.

Мелкевік Б. Право. Філософія. Сучасність : зб. ст. : з нагоди проведення 1-го Харк. міжнар. юрид. форуму (3–6 жовт. 2017 р.) / Б'ярн Мелкевік ; [пер. С. Максимова, Н. Сатохіної, О. Уварової та ін.; за наук. ред. С. Максимова, О. Уварової]. – Х. : Паво, 2017. – 76 с.

Новгородцев П. И. Сочинения / П. И. Новгородцев. – М.: Раритет, 1995. – 448 с.

Платон. Государство / Платон // Соч.: В 3-х т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1994. – 536 с.

Рікер П. Право і справедливість / П. Рікер. – К.: Дух і літера, 2002. – 218 с.

Роулз Дж. Теория справедливости / Дж. Роулз. Новосибирск, 1995.
Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре / Ж. – Ж. Руссо // Анто-
логия мировой философии: В 4-х т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1972. –
698 с.

Соловьев В. С. Оправдание добра. Нравственная философия /
В. С. Соловьев // Соч.: В 2-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1990. – 892 с.

Соловьев Э. Ю. Прошлое толкует нас: Очерки по истории фило-
софии и культуры / Э. Ю. Соловьев. – М.: Политиздат, 1991. – 432 с.

Спиноза Б. Этика / Б. Спиноза // Избр. произв.: В 2-х т. – Т.2. – М.:
Госполитиздат, 1957. – 718 с.

Франк С. Л. Духовные основы общества / С. Л. Франк. – М.: Рес-
публика, 1992. – 511 с.

Философия права. Хрестоматия: Учеб. пособие для студ. высших
учеб. заведений / Под ред. Н. И. Панова. – Состав.: Панов Н. И., Ба-
чинин В. А., Святоцкий А. Д. – К.: Ин Юре, 2002. – 692 с.

Фуллер Л. Л. Мораль права / Л. Л. Фуллер. – К.: Сфера, 1999. –
232 с.

Харт Х. Л. А. Концепция права: Пер. з англ. / Х. Л. А. Харт. – К.:
Сфера, 1998. – 231 с.

Хеффе О. Политика, право, справедливость. Основоположения
критической философии права: Пер. с нем. / О. Хеффе. – М.: Мысль,
1994. – 682 с.

Юркевич Памфіл. З рукописної спадщини. / Памфіл Юркевич. –
К.: КМ Academia, 1999. – 308 с.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Напрямок підготовки	Характеристика навчальної дисципліни
		аспірантура
Кількість кредитів – 8		Обов'язкова
Індивідуальне науково-дослідне завдання: підготовка реферату та його презентація	Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії	Рік підготовки: перший
Загальна кількість годин – 240		
Загальний розподіл годин: аудиторних – 120 самостійної роботи – 120	Освітньо-науковий рівень: доктор філософії	Лекції : 100 годин
		Практичні заняття: 20 годин
		Самостійна робота: 120 годин
		Вид контролю: залік, іспит

ФОРМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

- підготовка до практичних занять;
- самостійне вивчення додаткової літератури та додаткових питань;
- робота з інформаційними ресурсами;
- підготовка до розгляду практичних дослідницьких завдань;
- підготовка контрольних робіт;

- підготовка до заліку згідно з переліком розроблених кафедрою питань.
- підготовка до іспиту згідно з переліком розроблених кафедрою питань.

ВИДИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ:

- лекції;
- практичні заняття;
- виконання індивідуальних пошукових завдань;

Критерії

оцінювання знань для аспірантів (здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії)

1. *Організація поточного контролю.* Оцінювання знань аспірантів з навчальної дисципліни «Філософія» здійснюється на основі результатів поточного контролю (ПК).

Загальним об'єктом оцінювання знань аспірантів є відповідні частини навчальної програми дисципліни, засвоєння яких перевіряється під час ПК.

Завданням ПК є перевірка розуміння та засвоєння навчального матеріалу, здатності осмислити зміст окремих тем чи розділу, умінь застосовувати отримані філософські знання при вирішенні дослідницьких завдань.

Об'єктами ПК знань аспірантів є: систематичність та активність роботи на лекціях, семінарських заняттях (відвідування відповідних форм навчального процесу, активність та рівень знань при обговоренні питань), виконання контрольних завдань, інші форми робіт.

Оцінювання результатів ПК здійснюється викладачем наприкінці вивчення навчальної дисципліни.

2. Критеріями оцінювання ПК є:

а) активність та рівень знань при обговоренні питань семінарських занять, відвідування відповідних форм навчального процесу, самостійне вивчення окремих тем чи питань, інші форми робіт (від 0–10);

б) оцінка за контрольні роботи, які проводяться у процесі вивчення кожного модуля дисципліни (від 0–10 балів за кожну роботу). Конкретний перелік питань до письмової контрольної роботи, порядок і час її виконання, критерії оцінювання визначаються кафедрою і доводяться до відома аспірантів на початку навчального семестру. Виконання контрольних робіт є обов'язковим для аспірантів.

Підсумковий бал за результатами ПК оформляється перед початком екзаменаційної сесії.

Загальна максимальна кількість балів за ПК складає 40 балів за результатами 1-го та 2-го семестрів.

Мінімальна кількість балів за ПК, яка є допуском до складання екзамену, – 25 балів.

У разі невиконання завдань ПК (у разі отримання менше, ніж 25 балів) з об'єктивних причин аспіранти мають право з дозволу викладача скласти їх до екзаменаційної сесії. Час та порядок складання визначає викладач.

3. Підсумкове оцінювання рівня знань аспірантів з філософії здійснюється на основі результатів поточного ПК та підсумкового контролю знань аспірантів (ПКЗ) за 100-бальною шкалою. Завдання, що виносяться на ПКЗ, оцінюються від 0 до 60 балів.

ПКЗ з філософії проводиться у формі іспиту з вузлових питань, що потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отримані філософські знання з сучасними соціальними і правовими проблемами та дослідницькими завданнями.

Конкретний перелік питань та завдань, що охоплюють весь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання екзаменаційних завдань, порядок і час їх складання визначаються кафедрою і доводяться до аспірантів на початку навчального семестру. До екзаменаційного білета включаються чотири питання з курсу філософії. Відповідь на кожне питання оцінюється від 0 до 15 балів.

**Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється
відповідно до такої шкали:**

Бали	Вимоги до знань, умінь і навичок
90–100 «відмінно» A	Аспірант має всебічні системні і глибокі знання в галузі філософії в межах вимог навчальної програми, уміє формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтувати свою світоглядну та громадську позицію. Володіє методологією наукового пізнання, творчої діяльності, уміє застосовувати отриманні знання при вирішенні професійних завдань.
80–89 «дуже добре» B	Аспірант добре володіє вивченим матеріалом з філософії в межах вимог навчальної програми, намагається формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтувати свою світоглядну та громадську позицію. Володіє методологією наукового пізнання, уміє застосовувати отриманні знання при вирішенні професійних завдань. Водночас відповідь має певні неточності.
70–79 «добре» C	Аспірант виявляє знання в галузі філософії в межах вимог навчальної програми. Робить спроби формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань. Уміє застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань за зразком. Водночас відповідь є недостатньо осмисленою, має помилки й неточності.
60–69 «задовільно» E	Аспірант відтворює частину навчального матеріалу з філософії і виявляє здатність формулювати висновки на основі отриманих знань та застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань за допомогою викладача. Відповідь його має суттєві помилки.
59 і менше балів «незадовільно» FX	Аспірант відтворює незначну частину навчального матеріалу, виявляє слабку здатність формулювати висновки на основі отриманих знань та застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань за допомогою викладача. Відповідь має суттєві помилки та прогалини

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТУ З ФІЛОСОФІЇ

1. Світогляд, його структура, риси, суспільно-історичний характер і роль у житті суспільства.
2. Історичні типи світогляду, їх сутність, особливості, функції.
3. Предмет і метод філософії та основні питання філософствування.
4. Філософія в системі культури, її значення для діяльності юриста. Функції філософії.
5. Давньокитайська і давньоіндійська філософія: основні особливості та напрямки.
6. Антична філософія, її особливості, періодизація та значення для формування європейської культури.
7. Основні проблеми й ідеї філософії «досократиків» (мілетська школа, Геракліт, Парменід, піфагорійці, елеати, атомісти).
8. Шлях до людини – філософські вчення софістів і Сократа.
9. Філософія Платона. Вчення Платона про ідеї.
10. Філософія Аристотеля: основні ідеї та їх вплив на світову філософію.
11. Філософія еллінізму: кініки, скептики, епікуреїзм, стоїцизм і неоплатонізм.
12. Основні проблеми середньовічної християнської філософії та основні етапи її розвитку. Суперечки про природу універсалій: реалізм і номіналізм.
13. Філософське вчення Августина Блаженного.
14. Філософське вчення Фоми Аквінського.
15. Філософія епохи Відродження. Формування нового світогляду, гуманізм і проблема людської індивідуальності та свободи.
16. Особливості й характерні риси філософії Нового часу. Сенс суперечки між раціоналізмом та емпіризмом.
17. Проблема методу пізнання у Ф. Бекона. Теорія «ідолів» Ф. Бекона та його думки про шляхи відродження науки.
18. Філософські погляди Р. Декарта. Раціоналізм Декарта, його послідовники.

19. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса, його вчення про людину, державу, право і суспільство.

20. Сенсуалізм Дж. Локка. Теорія про первинні та вторинні якості. Вчення про природні права людини та суспільний договір.

21. Б. Спіноза: досвід побудови моністичної філософії. Поняття субстанції у філософії Спінози.

22. Філософія Г. В. Лейбніца: плюралістична монадологія та передумовлена гармонія.

23. Суб'єктивно-ідеалістичні теорії XVIII ст. (Дж. Берклі, Д. Юм.).

24. Французьке Просвітництво. Французькі матеріалісти XVIII ст., їх вчення про матерію, пізнання, людину і суспільство (К. А. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, Д. Дідро).

25. Особливості та характерні риси німецької класичної філософії, її місце в історії філософської думки.

26. Теоретична філософія І. Канта, «коперніканський переворот» у теорії пізнання.

27. Практична філософія І. Канта: природний і моральний дуалізм світу людського буття. Сутність категоричного імперативу.

28. Філософія Г. Гегеля, його філософська система.

29. Діалектика Гегеля.

30. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.

31. Філософія марксизму: передумови, основні ідеї та їх вплив на світову філософію й соціальну практику.

32. Основні напрямки та характерні риси світової філософії XIX-XX ст.

33. «Філософія життя» та її різновиди (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон).

34. Психологія З. Фрейда і неопрейдизм.

35. Основи феноменології Е. Гуссерля, її вплив на сучасну філософію.

36. Російська філософія XIX-XX ст. Особливості виникнення й етапи її розвитку.

37. Філософський класичний позитивізм і неопозитивізм: основні ідеї, напрямки та представники.

38. Філософія постпозитивізму та аналітична філософія.

39. Екзистенційна філософія, її різновиди та загальна характеристика.

40. Французький екзистенціалізм (Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, А. Камю).
41. Німецький екзистенціалізм (М. Хайдегер, К. Яс-перс).
42. Антропологічна філософія. М. Шелер про природу людини та її місце у Всесвіті.
43. Філософська герменевтика. Проблема інтерпретації та розуміння тексту.
44. Комунікативна філософія (К.-О. Апель, Ю. Габермас).
45. Філософія постмодерну (М.-П. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Бодрійяр).
46. Еволюція релігійної філософії у ХХ ст. (неотомізм, персоналізм).
47. Філософські ідеї у культурі Київської Русі (Х-ХІІ ст.): специфіка й особливості.
48. Гуманістичні тенденції філософської думки українського Ренесансу (ХV–ХVІІ ст.).
49. Філософія українського Просвітництва. Києво-Могилянська академія і філософія Г. С. Сковороди.
50. «Філософія серця» П. Юркевича, екзистенційні мотиви його творчості.
51. Українська філософія ХІХ – ХХ ст. у контексті світової філософської думки.
52. Київська екзистенційна філософія ХХ ст. (М. Бердяєв, Л. Шестов, В. Зенковський).
53. Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Типи онтології та їх характеристика.
54. Філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Категорія «субстанція».
55. Матерія як об'єктивна реальність. Головні філософські й природничо-наукові уявлення про матерію. Матерія і рух. Головні форми руху матерії, взаємозв'язок між ними.
56. Простір і час як форми існування матерії. Еволюція уявлень про простір і час. Просторово-часовий континуум.
57. Походження та сутність свідомості як філософська проблема. Свідомість як форма відображення.
58. Структура та сфери свідомості. Рівні психічного життя людини: свідоме, несвідоме, підсвідоме.

59. Свідомість як форма регулювання і необхідна умова життєдіяльності людини, її суспільна природа, сутність і функції.

60. Самосвідомість, її форми і структура, предметність і рефлексивність.

61. Свідомість і мова. Природна і штучна мова, їх співвідношення. Проблема штучного інтелекту. Специфіка юридичної мови.

62. Феномен несвідомого як психічного феномена. Структура несвідомого. Співвідношення свідомості й несвідомого.

63. Пізнання в контексті людського існування. Зародження гносеологічної проблематики в історії філософської думки.

64. Пізнання та його види. Головне питання гносеології. Суб'єкт та об'єкт пізнання в класичній і некласичній науці.

65. Рівні й форми пізнавальної діяльності. Діалектика чуттєвого і раціонального в пізнанні.

66. Буття як діяльність. Проблема практики в філософії: Структура практики.

67. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина і суспільство як об'єкти соціального пізнання.

68. Проблема істини в філософії. Види істини. Критерії істини. Істина та хибність. Істина в праві.

69. Феномен творчості. Творчість як найбільш адекватна форма людського існування. Головні концепції творчості в історії філософії. Етапи і структура творчого процесу.

70. Діалектика як вчення про розвиток і спосіб філософствування. Історичні форми діалектики.

71. Класичні та сучасні альтернативи діалектики.

72. Поняття «категорія», «закон», «принцип». Діалектика як система принципів, законів, категорій. Об'єктивна і суб'єктивна діалектика.

73. Принципи діалектики. Принцип загального зв'язку. Поняття «відношення», «зв'язок», «взаємодія». Принцип розвитку.

74. Поняття закону, класифікація законів. Закони діалектики.

75. Парні категорії діалектики (одиничне, особливе й загальне; явище і сутність; форма і зміст; частина й ціле; елемент, структура, система; причина й наслідок; необхідність і випадковість; свобода і необхідність; можливість і дійсність) та їх методологічне значення для юридичної теорії і практики.

76. Проблема людини в історії філософії. Типи філософських антропологій.

77. Філософський аспект проблеми походження людини. Антропосоціогенез, його сутність та основні фактори.

78. Проблема природи та сутності людини. Людина як єдність вітального, соціального і духовного.

79. Свобода як сутнісна властивість людини. Концепції свободи в історії філософії. Вибір, свобода, відповідальність.

80. Поняття духовного життя суспільства. Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв'язок.

81. Поняття «суспільна свідомість». Суспільна свідомість та суспільне буття. Рівні та форми суспільної свідомості.

82. Культура як специфічна соціальна реальність. Правова культура та проблема її формування. Функції культури.

83. Східна й західна моделі культури, їх взаємовпливи. Національна культура і сучасна цивілізація.

84. Філософія суспільства. Основні підходи до розуміння суспільства.

85. Суспільство як система, що саморозвивається, та її елементи. Суб'єкти суспільства.

86. Діяльність як специфічний спосіб існування соціального. Діалектика цілей, засобів і результатів у процесі діяльності. Діяльність і праця. Діяльність і комунікація.

87. Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес.

88. Суспільство і природа як підсистеми об'єктивної реальності. Ідея «панування над природою» і результати її реалізації.

89. Еволюціонізм у XX–XXI ст. Глобальні проблеми людства й перспективи техногенної цивілізації.

90. Історичні типи взаємовідносин людини і суспільства. Соціальне буття людини як єдність індивідуального і суспільного буття.

91. Форми буття людини: індивід, особистість, індивідуальність. Особистість як продукт соціального середовища й індивідуального вибору.

92. Світ цінностей, спосіб його буття, рівні та структура. Основи аксіології як науки про цінності.

93. Предмет філософії історії та її основні напрями. Структура й функції філософії історії.

94. Проблема сенсу історії у філософській думці до середини XIX ст.

95. Формаційний підхід до розуміння сутності й логіки історичного процесу: переваги та недоліки.

96. Цивілізаційний підхід до розуміння сутності й логіки історичного процесу (М. Данилевський, О. Шпенглер, А. Тойнбі).

97. Суб'єкти історії. Закони і рушійні сили історії—Проблема єдності та багатоманітності всесвітньої історії.

98. Людина як суб'єкт історичного процесу. Об'єктивне і суб'єктивне в соціально-історичному процесі. Стихийне і свідоме в історії.

99. Проблеми сенсу та спрямованості історії. Основні концепції прогресу та регресу. Критерії прогресу. Постановка питання про «кінець історії» у новітній філософії.

100. Гуманізм як міра духовних і ціннісних критеріїв історичного прогресу. Криза гуманізму в умовах постіндустріального суспільства.

101. Предмет і метод філософії права. Філософсько-правова рефлексія.

102. Дисциплінарний статус філософії права, її місце в системі філософських та юридичних дисциплін.

103. Головні питання, розділи та функції філософії права.

104. Методологія права та її рівні: спеціально-юридичний, загальнонауковий, філософський. Типи праворозуміння як способи здійснення філософсько-правової рефлексії.

105. Юридичний позитивізм як спосіб філософського осмислення права: світоглядні витоки, сутність, позитивні та негативні риси. Етапи розвитку.

106. Правовий об'єктивізм: філософські витоки, основні форми, позитивні й негативні риси. Філософсько-правова концепція марксизму.

107. Природно-правове мислення: особливості та гуманістичний смисл, переваги й недоліки. Типи класичних природно-правових концепцій. Правовий суб'єктивізм.

108. Теорія «суспільного договору» Нового часу: Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо та ін.

109. Філософія права І. Канта. Принцип суб'єктивності. Моральне обґрунтування права.

110. Гегелівська філософія права: світоглядно-методологічні основи, головні ідеї та сучасне значення.

111. Особливості сучасних концепцій природного права. Принцип інтерсуб'єктивності як методологічна основа, характерні риси, переваги й недоліки, основні течії.

112. Феноменологічні та екзистенціальні концепції права. Правові ейдоси. Людське існування і право.

113. Герменевтичні концепції права. Інтерпретація правових текстів.

114. Комунікативна філософія права.

115. «Філософія серця» як світоглядно-методологічний фундамент національної філософії права (Г. Сковорода, П. Юркевич).

116. Філософсько-правові ідеї Б. Кістяківського: методологія права, теорія соціальної правової держави, правосвідомість.

117. Основні ідеї російських філософів права та їх вплив на філософсько-правову думку України (В. Соловійов, П. Новгородцев, Л. Петражицький, М. Алексєєв, І. Ільїн та ін.).

118. Право як особлива реальність. Співвідношення суцього і належного в праві.

119. Природне й позитивне право як елементи правової реальності, їх смисл і співвідношення. Проблема сутності та існування права.

120. Багатогранність права. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя. Абстрактне й конкретне в праві.

121. Природа людини й антропологічне обґрунтування права.

122. Філософський смисл та обґрунтування прав людини. Значення прав людини в сучасному світі.

123. Особистість і право. Особистість як суб'єкт права. Смисл правового гуманізму.

124. Ціннісні основи права. Свобода і право. Негативна й позитивна свобода. Свобода й рівність.

125. Справедливість як головна правова цінність. Формальна і змістовна справедливість. Теорія справедливості Дж. Роулза.

126. Поняття правосвідомості. Форми й рівні правосвідомості. Аксиоми правосвідомості. Моральна, правова і патерналістська свідомість.

127. Правовий менталітет: універсальні й культурно-історичні аспекти. Особливості українського правового менталітету.

128. Предмет і проблеми правової епістемології. Особливості правового пізнання. Істина в праві. Відмінність наукового пізнання та герменевтичного розуміння права.

129. Влада і право. Поняття та види легітимації держави і права. Принципи легітимації. Легітимність і легальність.

130. Поняття правового суспільства та умови його формування в Україні. Філософські проблеми правотворчості та правозастування у перехідних суспільствах. Філософські проблеми окремих галузей права.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до підготовки контрольної роботи з філософії

1. Загальні положення

Для підвищення теоретичного й методологічного рівня підготовки докторів філософії, забезпечення більш ефективного формування у них філософського світогляду та більш широкого ознайомлення з сучасними філософськими проблемами, програмою навчальної дисципліни передбачено виконання контрольних робіт, які виконуються аспірантами й подаються на кафедру філософії для рецензування й попередньої оцінки професорсько-викладацьким складом.

Остаточна оцінка виставляється після співбесіди викладача із аспірантом. Контрольні завдання, якість виконання яких визнана рецензентом незадовільною, повертаються аспіранту із зауваженнями для доопрацювання й повторно подаються на кафедру.

Написання контрольної роботи з філософії є обов'язковим елементом поглибленої підготовки доктора філософії з тем кожного змістовного модуля. Завдання роботи полягає у самостійному опрацюванні літератури з однієї із запропонованих тем і в оформленні результатів цієї роботи.

Контрольна робота має відображати філософську компетентність здобувача, його знання, навички, уміння й виступає формою залучення автора до специфіки теоретичної наукової праці.

Компілятивність контрольної роботи не виключає необхідності бути цілісною, завершеною за певною структурою працею, де автору необхідно показати вміння послідовно, логічно викладати зміст поставленої проблеми. Окрім цього, повинно мати місце і творче осмислення, інтерпретація, тлумачення останньої, її хоча б часткове узагальнення, розв'язання як науково значущого завдання.

У контрольній роботі автор повинен продемонструвати власну філософську культуру, знання основних положень як класичної, так і сучасної літератури з конкретного досліджуваного питання, а також уміння захищати власні судження й умовиводи, викладені в основних положеннях своєї роботи.

2. Структура контрольної роботи

Структура контрольної роботи з філософії традиційна: вступ, основна частина, висновок.

У *вступі* зазначаються найосновніші положення актуальності проблеми та її значущості. Вступ повинен бути коротким, лаконічним (1–2 абзаци) і переконливим.

В *основній частині* розкривається сама тема роботи. Відповіді на кожне питання повинні містити обґрунтовану й аргументовану інформацію та викладення власного ставлення до сформульованих питань (проблем).

У *висновках* підбиваються підсумки роботи. Висновки повинні бути самостійними, стислими й змістовними і відображати уміння автора формулювати наукові судження й умовиводи відповідно до виконуваного наукового завдання.

Завершує контрольну роботу список використаної літератури.

Обсяг контрольної роботи має становити 5–7 сторінок структурованого тексту, надрукованого на аркушах формату А4 шрифтом Times New Roman 14 pt через 1,5 інтервали. Поля: зверху – 2 см, знизу – 2 см, справа – 1,5 см, зліва – 2,5 см, абзац 1,25 см.

Зміст роботи має базуватися на матеріалі декількох літературних джерел з аналізом стану проблеми.

3. Вимоги до оформлення контрольної роботи

Як і будь-яка дослідницька робота, контрольна робота із філософії має бути правильно оформлений (повинен містити точність цитування, адекватність переказу точки зору того чи іншого автора, його поглядів, ідей, висунених проблем і положень, достовірність посилань).

До її оформлення пред'являються наступні вимоги:

а) перша сторінка (без номера) відводиться для титульного аркуша і не входить у загальне число сторінок (зразок подається в *додатку*);

б) починаючи з другої сторінки наводиться текст контрольної роботи з послідовним викладенням матеріалу відповідно до поставленого завдання. Завершують контрольну роботу загальні власні висновки автора, яких він дійшов у процесі роботи над темою;

в) список літератури, яка вивчається й цитується, складається або відповідно до порядку її використання, або в алфавітному порядку.

Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводиться в контрольній роботі, можна знайти у ДСТУ «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Кафедра філософії

**Контрольна робота на тему:
“Особливості філософських поглядів представників школи стоїків”**

**Виконав: аспірант (докторант) кафедри цивільного права № 2
Герасименко Петро Васильович**

Харків – 2018

№ з/п	Тема	Усього годин	У тому числі		
			лекції	практичні заняття	самостійна робота
Розділ I – 90 годин					
1.	Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві	8	4	0	4
2.	Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування	14	8	2	4
3.	Філософія Середньовіччя, її особливості	6	2	0	4
4.	Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації	6	2	0	4
5.	Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва	8	4	0	4
6.	Німецька класична філософія, її вплив на вітчизняну філософську думку.	6	2	0	4
7.	Класичні та некласичні філософські вчення у XIX – поч. XX ст	6	2	0	4
8.	Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії. Діалог філософських доктрин	18	8	2	8
9.	Філософські ідеї у культурі Київської Русі	4	2	0	2
10.	Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.)	4	2	0	2
11.	Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва	4	2	0	2
12.	Українська філософія XIX – XX ст. в контексті світової філософської думки	6	2	0	4
	Усього:	90	40	4	46

№ з/п	Тема	Усього годин	У тому числі		
			лекції	практичні заняття	самостійна робота
Розділ II – 90 годин					
1.	Філософський зміст проблеми буття	10	4	2	4
2.	Свідомість: онтологічний статус	10	4	2	4
3.	Пізнання, проблема істини	10	4	2	4
4.	Концепції розвитку світу, людини, пізнання. Типи діалектики, її зміст і функції	16	8	2	6
5.	Філософське розуміння суспільства	10	4	2	4
6.	Людина як предмет філософського аналізу	10	4	2	4
7.	Особистість і суспільство	8	4	0	4
8.	Духовне життя суспільства і культура	8	4	0	4
9.	Сенс і спрямованість історії	8	4	0	4
	Усього:	90	40	12	38
Розділ III – 60 годин					
1.	Предмет і завдання філософії права.	6	2	0	4
2.	Методологія філософії права.	8	2	2	4
3.	Історичні типи філософії права. Л.1.	4	2	0	2
4.	Історичні типи філософії права. Л.2.	4	2	0	2
5.	Вітчизняна філософсько-правова думка.	6	2	0	4
6.	Правова онтологія: природа і структура права.	6	2	0	4

№ з/п	Тема	Усього годин	У тому числі		
			лекції	практичні заняття	самостійна робота
7.	Правова антропологія: гуманістична природа права.	6	2	0	4
8.	Правова аксіологія: ціннісні основи права	8	2	2	4
9.	Правова епістемологія: знання про право	6	2	0	4
10.	Філософські проблеми права і влади в сучасному суспільстві.	6	2	0	4
	Усього:	60	20	4	36
	Разом за дисципліну:	240	100	20	120

ЗМІСТ

Вступ	3
Програма навчальної дисципліни «Філософія»	5
Розділ I. Історія філософії як основа	
філософсько-методологічної культури	5
1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві	5
2. Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування	6
3. Філософія середньовіччя, її особливості	6
4. Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації	7
5. Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва	7
6. Німецька класична філософія, її вплив на світову та вітчизняну філософську думку	8
7. Класичні та некласичні філософські вчення у XIX – поч. XX ст.	8
8. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії. Діалог філософських доктрин	9
9. Філософські ідеї у культурі Київської Русі	10
10. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.)	10
11. Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва	11
12. Українська філософія XIX – XX ст. у контексті світової філософської думки	11
Розділ II. Основні проблеми сучасної філософії	12
13. Філософський зміст проблеми буття	12
14. Свідомість: онтологічний статус	13
15. Концепції розвитку світу, людини, пізнання. Типи діалектики, її зміст і функції	14
16. Пізнання, проблема істини	14
17. Філософське розуміння суспільства	15
18. Людина як предмет філософського аналізу	16
19. Особистість і суспільство	16
20. Духовне життя суспільства і культура	17
21. Сенс і спрямованість історії	17
Розділ III. Філософія права: історія її розвитку та основні проблеми	18
22. Предмет і завдання філософії права	18

23. Методологія права.....	19
24. Історичні типи філософії права	19
25. Вітчизняна філософсько-правова думка: традиції, світоглядно-методологічні витоки, ідеї	20
26. Правова онтологія: природа і структура права	21
27. Правова антропологія: гуманістична природа права.....	21
28. Правова аксіологія: ціннісні основи права	22
29. Правова епістемологія: знання про право	23
30. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві	23
Практичні заняття	24
Підручники, навчально-методичні посібники та довідкові видання з філософії.....	40
Список основних літературних першоджерел з філософії	41
Підручники, навчально-методичні посібники та довідкові видання з філософії права	44
Список основних літературних першоджерел з філософії права.....	46
Опис навчальної дисципліни	49
Критерії оцінювання знань для аспірантів (здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії)	50
Контрольні питання для підготовки до іспиту з філософії.....	53
Методичні вказівки до підготовки контрольної роботи з філософії	60
Додаток.....	60

Навчальне видання

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ФІЛОСОФІЯ» ДЛЯ АСПІРАНТІВ
(ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СТУПЕНЯ
ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ)**

У к л а д а ч і:

Данильян Олег Геннадійович
Дзьобань Олександр Петрович
Максимов Сергій Іванович

Відповідальний за випуск *О. Г. Данильян*

Видається в авторській редакції

Комп'ютерна верстка *А. Т. Гринченка*

Підписано до друку з оригінал-макета 04.01.2018.
Формат 60×84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 4,07. Обл.-вид. арк. 2,71. Вид. № 1789.
Тираж 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Почернін В. В.
Тел. (057) 717-28-80